

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

«Πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας στην ποινική δίκη, υπό το πρίσμα των επιταγών της ενωσιακής δικαιοταξίας και της ΕΣΔΑ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αικατερίνη Ι. Κοντού

Αθήνα, 2025

Τριμελής Επιτροπή

Όλγα Τσόλκα, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών
(Επιβλέπουσα)

Νέδα- Μαρία Κανελλοπούλου, Καθηγήτρια Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών

Δομήνικος Αρβανίτης,, Διδάκτωρ Ευρωπαϊκού Δικαίου

Copyright © **Αικατερίνη Κοντού, 2025**

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής για εμπροϊκό σκοπό. Επιτρέπεται ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

«Il vaut mieux hasarder de sauver un coupable que de condamner un innocent»

- *Voltaire, Zadig ou la destine, 1747*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ - ΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΤΗΣ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΣΔΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΩΣΙΑΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΑΣ

I. ΕΣΔΑ και Τεκμήριο Αθωότητας

A) Τεκμήριο της Αθωότητας και Αρχή της Δίκαιης Δίκης

B) Πεδίο Εφαρμογής του Άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ

1. Η «ποινική» κατηγορία
2. Φορείς του τεκμηρίου της αθωότητας
3. Ο κύκλος των δεσμευόμενων προσώπων
4. Διάρκεια εγγυητικής λειτουργίας του τεκμηρίου της αθωότητας

II. Τεκμήριο της Αθωότητας στην Ενωσιακή Δικαιοταξία

A) Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 48

B) Η Οδηγία (ΕΕ) 343/2016 «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας»

III. Το Τεκμήριο της Αθωότητας στην Ελληνική Έννομη Τάξη- Δικαστική Προστασία

A) Ο Ν. 4596/2019

B) Δικαστική Προστασία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ – ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΤΕΚΜΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ

I. Δικαστικές Κρίσεις

II. Δημόσιες Αναφορές στην ενοχή ενός προσώπου

III. Το βάρος απόδειξης και η αρχή in dubio pro reo

IV. Η Εμφάνιση των υπόπτων και των κατηγορουμένων

V. Δικαίωμα Σιωπής και Μη Αυτοενοχοποίησης

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να εξετάσει, υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μία έννοια θεμελιώδη του κράτους δικαίου και της δίκαιης ποινικής δίκης: το τεκμήριο της αθωότητας. Το τεκμήριο της αθωότητας συνιστά αφενός μία εγγύηση διαδικαστική, αφετέρου δε μία εγγύηση ουσιαστική, ήτοι αποτελεί έκφανση των δικαιωμάτων των υπόπτων και των κατηγορουμένων, εξασφαλίζοντας συγχρόνως τον σεβασμό στην αξιοπρέπειά τους.

Ιστορικά η έννοια του τεκμηρίου της αθωότητας δεν ήταν πάντοτε αυτονόητη. Εισήχθη για πρώτη φορά ως έννοια στη Magna Carta του 1215, ενώ στην Ευρώπη εμφανίζεται σε πολύ μεταγενέστερο χρόνο. Μέχρι και τον 16^ο αιώνα η χρήση βασανιστηρίων και η επιβολή ποινών, παρά την ύπαρξη αμφιβολιών για την τέλεση ενός αδικήματος, αποτελούσαν την συνήθη πρακτική. Το τεκμήριο της αθωότητας, πλήρως αντίθετο προς τις εν λόγω πρακτικές, αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά στην ηπειρωτική Ευρώπη μόλις το 1789 στη γαλλική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου όπου ορίστηκε ότι «κάθε άνθρωπος τεκμαίρεται αθώος μέχρις ότου κηρυχθεί ένοχος».

Στη σύγχρονη εποχή, το τεκμήριο της αθωότητας κατοχυρώνεται σε δύο επίπεδα, τόσο διεθνώς, στο πλαίσιο της ΕΣΔΑ, όσο και σε επίπεδο Ένωσης με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Ειδικότερα, το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ ορίζει ότι «παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του», ενώ το άρθρο 48 του Χάρτη ορίζει ότι «κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με το νόμο». Το εννοιολογικό

περιεχόμενο των δύο αυτών διατάξεων συμπίπτει, κατά τα οριζόμενα στην οριζόντια διάταξη του άρθρου 52 παρ. 3 του Χάρτη¹.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας, ως είναι γνωστό, αποτέλεσε κομβικό σημείο για ολόκληρο το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, διευρύνοντας σημαντικά την ενωσιακή νομοθετική αρμοδιότητα, μεταξύ άλλων και στον τομέα του ποινικού δικαίου, τόσο του ουσιαστικού όσο και του δικονομικού. Σημαντικότερο βήμα υπήρξε η δυνατότητα θέσπισης ελάχιστων κοινών κανόνων στον τομέα του ποινικού δικαίου, μέσω της χρήσης του εργαλείου των Οδηγιών, εναρμονίζοντας τις εθνικές ποινικές νομοθεσίες. Ειδικότερα, δυνάμει του άρθρου 82 παρ. 2 της ΣΛΕΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση απέκτησε ποινική νομοθετική αρμοδιότητα, επί τω σκοπώ της ενίσχυσης της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και κατ' επέκταση της αποτελεσματικότερης εφαρμογής της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων και της δικαστικής συνεργασίας². Απαραίτητη προϋπόθεση για το ως άνω εγχείρημα ασφαλώς αποτελεί η ύπαρξη κοινών δικονομικών εγγυήσεων προς διασφάλιση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων από κάθε εθνική έννομη τάξη των κρατών μελών.

Προς την εν λόγω κατεύθυνση κινήθηκε η Ένωση με το από 30/11/2009 Ψήφισμα του Συμβουλίου για έναν οδικό χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων υπόπτων και κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες³. Ωστόσο, το τεκμήριο της αθωότητας δεν συμπερίλφθηκε στις τότε προτεραιότητες. Μολονότι η Ένωση υιοθέτησε σειρά Οδηγιών για τη θέσπιση ελάχιστων κοινών κανόνων και την ενίσχυση θεμελιωδών

¹ Άρθρο 52 παρ. 3 Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: «Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλεια τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία».

² Καϊάφα-Γκμπάντι Μ. και Παπακυριάκου Θ. «Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου», Β' Έκδοση, 2019, σ. 115-130.

³ Οδικός Χάρτης για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες (2009/C 295/01).

δικαιωμάτων υπόπτων και κατηγορουμένων – όπως ενδεικτικά η Οδηγία 2013/48 για το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, η Οδηγία 2010/64 για το δικαίωμα διερμηνείας κλπ- η πρώτη σχετική πρόβλεψη περί του τεκμηρίου της αθωότητας και περί ισχυροποίησης αυτού εντοπίζεται αρκετά αργότερα με την θέσπιση της υπ’ αριθμόν 2016/343 Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας». Με την εν λόγω Οδηγία επιδιώχθηκε κατ’ ουσίαν η προάσπιση της αρχής της δίκαιης δίκης μέσω της ενίσχυσης ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας και κατ’ επέκταση η ενισχυμένη εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών εντός του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης της Ένωσης⁴.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η εξέταση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας υπό το πρίσμα της ενωσιακής δικαιοταξίας και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η ανάλυση επικεντρώνεται ιδίως στον τρόπο με τον οποίο οι σχετικές υπό κρίσιν διατάξεις ερμηνεύονται κι εξειδικεύονται μέσα από την νομολογία του ΕΔΔΑ και των δικαστηρίων της Ένωσης. Ειδικότερα, η παρούσα εργασία επικεντρώνεται σε ορισμένες κρίσιμες πτυχές του θεμελιώδους αυτού δικαιώματος, οι οποίες συνίστανται αφενός στην παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας δια δικαστικών κρίσεων και δημοσίων δηλώσεων, αφετέρου δε στην κατανομή του βάρους απόδειξης και τις δημόσιες εμφανίσεις των υπόπτων και των κατηγορουμένων, ενώ στο τέλος επιδιώκεται και μία σύντομη συσχέτιση αυτού με το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης. Συνολικά, επιδιώκεται να αναδειχθεί η πολυεπίπεδη διασφάλιση του τεκμηρίου της αθωότητας στο πλαίσιο του ευρω- ενωσιακού δικαίου.

⁴ Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 9^{ης} Μαρτίου 2016 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος για παράσταση του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, αιτιολογική σκ. 2.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ - ΤΟ ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΤΗΣ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΣΔΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΩΣΙΑΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΤΑΞΙΑΣ

I. ΕΣΔΑ και Τεκμήριο Αθωότητας

«Παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθών μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του»

Το τεκμήριο της αθωότητας συνιστά μία από τις πιο θεμελιώδεις και κομβικές αρχές που διέπουν την ποινική δίκη και σε διεθνές επίπεδο κατοχυρώνεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ειδικότερα από το άρθρο 6 παρ. 2, ως παρατίθεται ανωτέρω. Η εν λόγω διάταξη κατά ένα μέρος της εισάγει μία διαδικαστική εγγύηση, δεσμεύοντας το Δικαστήριο, θέτοντας του όρια κατά την άσκηση των καθηκόντων του στο πλαίσιο μίας ποινικής δίκης. Ειδικότερα, *«τα μέλη ενός δικαστηρίου δεν θα πρέπει να διακατέχονται από την προδιαμορφωμένη αντίληψη ότι ο κατηγορούμενος έχει διαπράξει το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται»⁵*. Υπό το φως αυτό, το τεκμήριο της αθωότητας ρυθμίζει ζητήματα όπως η διατύπωση κρίσεων από το ποινικό δικαστήριο, αλλά και ζητήματα σχετικά με την κατανομή του βάρους αποδείξεως και σχετικά με τη χρήση των τεκμηρίων ενοχής.

Περαιτέρω, πέραν της διαδικαστικής εγγύησης που εισάγει η διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, η εμβέλεια αυτής είναι ευρύτερη, εισάγοντας παράλληλα μία εγγύηση ουσιαστική, αποβλέποντας στην προστασία των

⁵ ΕΔΔΑ Barbera, Messegue and Jabardo κατά Ισπανίας, 6 Δεκεμβρίου 1988, σκ. 77: *«Paragraph 2 (art. 6-2) embodies the principle of the presumption of innocence. It requires, inter alia, that when carrying out their duties, the members of a court should not start with the preconceived idea that the accused has committed the offence charged (...)»*.

ατομικών δικαιωμάτων κατηγορουμένων και υπόπτων. Το τεκμήριο της αθωότητας, ως δικονομικό δικαίωμα και ως γενικότερη ρήτρα προστασίας θεμελιωδών δικαιωμάτων, επιδιώκει κυρίως να διασφαλίσει τα υπερασπιστικά δικαιώματα και να προστατεύσει την τιμή και την αξιοπρέπεια των υπόπτων και κατηγορουμένων⁶, επιτελώντας μία λειτουργία εγγυητική⁷. Το τεκμήριο της αθωότητας, ως εμφανίζεται, συνιστά μία από τις πιο κρίσιμες δικονομικές εγγυήσεις υπέρ των υπόπτων και κατηγορουμένων απέναντι στην κατηγορία και σε ενδεχόμενες αυθαιρεσίες, πρέπει δε να αναγνωρίζεται ως δικαίωμα και ως ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος και αρχής της δίκαιης δίκης.

A) Τεκμήριο της Αθωότητας και Αρχή της Δίκαιης Δίκης

Σύμφωνα με την νομολογία του ΕΔΔΑ, το τεκμήριο της αθωότητας τυγχάνει ένα εκ των συστατικών στοιχείων της δίκαιης δίκης. Η αρχή της δίκαιης δίκης είναι άμεσα συνυφασμένη με το κράτος δικαίου, την δημοκρατία και διασφαλίζει τις πιο κρίσιμες πτυχές των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αποτελεσματικότερη διασφάλιση της εν λόγω αρχής, η οποία ταυτόχρονα συνιστά και δικαίωμα, επιτυγχάνεται μέσω σειράς εγγυήσεων υπέρ των υπόπτων και των κατηγορουμένων στα πλαίσια μίας ποινικής δίκης – αν και η εφαρμογή της δεν περιορίζεται μόνο εντός αυτής, επεκτείνεται δε και σε δίκες πολιτικού ή διοικητικού χαρακτήρα επί τω σκοπώ αποτροπής κρατικών αυθαιρεσιών. Δικαίως, ως εκ τούτου, χαρακτηρίζεται ως «το ύπατο αξίωμα ολόκληρου του ποινικού δικονομικού δικαίου»⁸.

⁶ ΕΔΔΑ, Konstas κατά Ελλάδος, 24 Μαΐου 2011, σκ. 32: «(...)This is because the presumption of innocence, as a procedural right, serves mainly to guarantee the rights of the defence and at the same time helps to preserve the honour and dignity of the accused».

⁷ Ανδρουλάκης Ι. , «Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ», Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2000, σ. 19.

⁸ Ανδρουλάκης Ν., «Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης», Αντ.Ν. Σάκκουλας, 2^η Έκδοση, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994, σ. 31.

Η θεμελιώδης ως άνω αρχή επιδιώκει, όχι απλώς μία ορθή, «δίκαιη» δικαστική κρίση, δηλαδή μία απόφαση, ένα αποτέλεσμα, αλλά αντιθέτως καταλαμβάνει το σύνολο της διαδικασίας, ήτοι την διασφάλιση του δίκαιου χαρακτήρα αυτής συνολικά, από ενάρξεως μέχρι και οριστικής περατώσεως της. Ο δίκαιος χαρακτήρας αφορά αφενός μεν την σπουδαιότητα και την ανάγκη απονομής της δικαιοσύνης για λόγους που συνίστανται στην αποκατάσταση και στη διατήρηση της δημοσίας τάξεως, αφετέρου δε την προστασία του κατηγορουμένου, εις βάρος του οποίου απειλούνται δυσμενείς συνέπειες. Ως εκ τούτου, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη πρόβλεψης δικονομικών εγγυήσεων και δικαιώματων υπέρ των κατηγορουμένων προς αποφυγή καταδίκης αθώων προσώπων και επιβολής υπέρμετρα αυστηρών ποινών. Με τον τρόπο αυτό, εξασφαλίζεται συνολικά και σφαιρικά ο δίκαιος χαρακτήρας μίας ποινικής διαδικασίας.

Η διάταξη του άρθρου 6 παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το γενικότερο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το οποίο εξειδικεύεται από σειρά ειδικότερων εκφάνσεων και εγγυήσεων, επί τω σκοπώ μίας συνολικής και σφαιρικής προστασίας. Οι εγγυήσεις αυτές εφαρμόζονται σε κάθε δίκη η οποία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ΕΣΔΑ, ενώ οι παράγραφοι 2 και 3 επικεντρώνονται κατά κύριο λόγο στις δίκες ποινικού χαρακτήρα. Συνολικά, ωστόσο, το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ φανερώνει την έντονη επιδίωξη προστασίας των κατηγορουμένων. Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ⁹, τα δικαιώματα που παρέχονται στους κατηγορουμένους, κατ' ουσία πρόκεινται για ειδικότερες εκφάνσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.¹⁰

Μία από τις ειδικότερες εκφάνσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, η οποία εντάσσεται στον πυρήνα αυτού, είναι η αρχή της δημοσιότητας, προς εξασφάλιση μίας διαφανούς διαδικασίας απονομής της δικαιοσύνης.

⁹ Ενδεικτικά βλ. ΕΔΔΑ, Al-Khawaja and Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 15/12/2011.

¹⁰ Σισιλιάνος Λ. Α, «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία Κατ' άρθρο», Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σ. 230-231.

Αναμφισβήτητα η δημοσιότητα και η διαφάνεια συνιστούν θεμελιώδη εγγύηση υπέρ του κατηγορουμένου, αποτρέποντας την αυθαιρεσία εκ μέρους της δικαστικής εξουσίας και την αποτροπή προσβολής θεμελιωδών δικαιωμάτων του. Μία επιπλέον ειδικότερη έκφανση αποτελεί η αρχή της αμεροληψίας και της ανεξαρτησίας του δικαστηρίου, όπως επίσης και η αρχή αιτιολόγησης των δικαστικών αποφάσεων. Τηρουμένων των ανωτέρω απαρεγκλίτως στο πλαίσιο μίας ποινικής διαδικασίας, εξασφαλίζεται όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη των υπόπτων και των κατηγορουμένων¹¹.

Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκεται και η εγγύηση η οποία εισάγεται με την κατοχύρωση του τεκμηρίου της αθωότητας, η οποία ως αναφέρθηκε ανωτέρω τυγχάνει τόσο διαδικαστικής, όσο και ουσιαστικής φύσεως. Το τεκμήριο της αθωότητας εντάσσεται στο ευρύτερο προστατευτικό πλαίσιο του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, δικαίωμα το οποίο λειτουργεί ως θεμέλιο κάθε δημοκρατικής κοινωνίας. Οποιαδήποτε παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας, οποιωνδήποτε δε πτυχών του, αναγκαστικά συνεπάγεται την ευθεία παραβίαση και φαλκίδευση της θεμελιωδούς αρχής και δικαιώματος της δίκαιης δίκης.

B) Πεδίο Εφαρμογής του Άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ

1. Η «ποινική» κατηγορία

Η ενεργοποίηση της προστασίας του τεκμηρίου της αθωότητας από τις διατάξεις της ΕΣΔΑ, αλλά και εν γένει των δικονομικών εγγυήσεων της ποινικής δίκης, προϋποθέτει την απόδοση σε ένα πρόσωπο μίας «ποινικής» κατηγορίας. Κρίσιμος είναι ο εννοιολογικός προσδιορισμός της έννοιας αυτής, ήτοι το μείζον ερώτημα είναι κατά πόσο το τεκμήριο της αθωότητας

¹¹ Κανελλοπούλου Ε., «Το τεκμήριο της αθωότητας κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2010-2011, σ. 38-43.

καταλαμβάνει αποκλειστικά και μόνο τις *stricto sensu* ποινικές διαδικασίες ή αν είναι στην πραγματικότητα ευρύτερο.

Κατά την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, εν προκειμένω δεν ενδιαφέρει αποκλειστικά ο τυπικός χαρακτηρισμός μίας κατηγορίας ή μίας κύρωσης ως ποινικής από το εθνικό δίκαιο. Ήδη από το 1970 το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι ο χαρακτηρισμός μίας κύρωσης ως «διοικητικής» από το εσωτερικό δίκαιο ενός κράτους μέλους δεν αρκεί για τον αποκλεισμό αυτής από την έννοια της ποινικής κατηγορίας κιν από την εφαρμογή των αντίστοιχων προστατευτικών διατάξεων κι εγγυήσεων. Αντιθέτως, η έννοια της ποινικής κατηγορίας κρίνεται βάσει ειδικά διαμορφωμένων κριτηρίων, τα οποία λαμβάνουν υπόψη την φύση της παράβασης, τον επιδιωκόμενο σκοπό της επιβληθείσας κύρωσης και τον βαθμό αυστηρότητας της.

Καθοριστική υπήρξε η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Engel κατά Ολλανδίας¹². Στην απόφασή του αυτή το ΕΔΔΑ υιοθέτησε για πρώτη φορά τρία κριτήρια, τα λεγόμενα κριτήρια Engel, για την υπαγωγή μίας περίπτωσης στην έννοια της «ποινικής κατηγορίας» και στα πλαίσια της ποινικής διαδικασίας. Ειδικότερα, για την διαπίστωση της υπαγωγής στην ως άνω έννοια κρίσιμο είναι να εξετάζεται α) ο τυπικός νομικός χαρακτηρισμός μίας παράβασης από το εθνικό δίκαιο, ήτοι αν εντάσσεται στο πλαίσιο του ποινικού ή του διοικητικού δικαίου β) ο σκοπός- η φύση της κύρωσης και γ) ο βαθμός αυστηρότητας της επιβαλλόμενης κύρωσης. Τα ως άνω κριτήρια δεν απαιτείται να συντρέχουν σωρευτικά αλλά αρκεί και η απλή διαζευκτική συνδρομή τους¹³.

¹² ΕΔΔΑ Engel κλπ κατά Κάτω Χωρών, 8 Ιουνίου 1976: αφορούσε την επιβολή ποινών σε πέντε στρατιωτικούς λόγω στρατιωτικών παραπτωμάτων και διαπιστώθηκε η μεγάλη διαφοροποίηση ανάμεσα στα κράτη μέλη ως προς τον τυπικό χαρακτηρισμό των πράξεων που τιμωρούνται, ήτοι σε ορισμένα κράτη η ίδια πράξη λογίζεται ως ποινικό αδίκημα ενώ σε άλλα ως πειθαρχικό παράπτωμα.

¹³ Ενδεικτικά ΕΔΔΑ Jussila κατά Φινλανδίας, 23 Νοεμβρίου 2006, σκ. 31: «*The second and third criteria are alternative and not necessarily cumulative. It is enough that the offence in question is by its nature to be regarded as criminal or that the offence renders the person liable to a penalty which by its nature and degree of severity belongs in the general criminal sphere (.....)*».

Η πρακτική σημασία των ανωτέρω κριτηρίων και διακρίσεων συνίσταται στο ότι με την εφαρμογή τους ουσιαστικά ένα κράτος μέλος δεν δύναται να χαρακτηρίζει μία κύρωση ή μία παράβαση ως διοικητική προκειμένου να μην τυγχάνουν εφαρμογής οι εγγυήσεις, δικονομικές και ουσιαστικές, της ποινικής δίκης, ήτοι οι εγγυήσεις της ΕΣΔΑ, αλλά και της ενωσιακής δικαιοταξίας¹⁴. Πρόκειται για ένα αρκετά συχνό φαινόμενο, μία κύρωση να μην χαρακτηρίζεται τυπικά ως ποινική, με αποτέλεσμα ο παραβάτης να τυγχάνει δυσμενέστερης μεταχείρισης από εκείνη που θα «απολάμβανε» στο πλαίσιο μίας καθαρά και τυπικά ποινικής διαδικασίας, στην οποία ενεργοποιούνται σειρά δικονομικών κι ουσιαστικών εγγυήσεων και διασφαλίσεων.

Όσον αφορά, ειδικότερα, το πρώτο κριτήριο, ήτοι τον τυπικό, νομικό χαρακτηρισμό, αυτό εξετάζεται αυτονοήτως μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες μία κύρωση έχει ενταχθεί από τον εθνικό νομοθέτη στα πλαίσια του διοικητικού δικαίου, ήτοι χαρακτηρίζεται ως διοικητική. Στην αντίθετη περίπτωση δεν τίθεται ζήτημα περί ενεργοποίησης των εγγυήσεων της ποινικής δίκης. Στις περιπτώσεις αυτές, με την εφαρμογή των ανωτέρω κριτηρίων, το δικαστήριο δύναται να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται κατ' ουσίαν για μία κύρωση ποινική, κι ως αποτέλεσμα να τύχουν εφαρμογής και να ενεργοποιηθούν οι εγγυήσεις που προβλέπονται στις ποινικές διαδικασίες¹⁵, ήτοι εκτός των λοιπών και η εγγύηση του τεκμηρίου της αθωότητας.

Συνεχίζοντας με το δεύτερο κριτήριο, αξιολογείται ο σκοπός για τον οποίο στην πραγματικότητα θεσπίστηκε ο υπό κρίσιν κανόνας και η υπό κρίσιν κύρωση. Εν προκειμένω αρχικά ενδιαφέρει ο κύκλος προσώπων προς τα οποία απευθύνεται, ήτοι αν αφορά εν γένει υποκείμενα δικαίου, όπως για

¹⁴ Κωσταβάρα Β., «Η αρχή της υπαιτιότητας στο ελληνικό δίκαιο των φορολογικών διοικητικών κυρώσεων», Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2009, σ. 318-319.

¹⁵ Αποστολίδου Ε. «Η αρχή της ne bis in idem και το τεκμήριο της αθωότητας στις φορολογικές διαφορές», Διπλωματική Εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2024, σ. 16.

παράδειγμα όλους τους πολίτες ή όλους τους φορολογούμενους, ή αν στοχοποιεί κατά τρόπο πιο συγκεκριμένο ορισμένα πρόσωπα, όπως συγκεκριμένα τους δικηγόρους ή τους δημοσίους υπαλλήλους. Στην δεύτερη αυτή περίπτωση είναι πιθανότερο ο κανόνας και η επαπειλούμενη κύρωση να είναι πράγματι διοικητική ή πειθαρχική. Αντιθέτως, στην πρώτη, πιο γενική κι ευρεία περίπτωση, τεκμαίρεται ο ποινικός χαρακτήρας μίας κύρωσης¹⁶.

Ακόμη, κατά τον έλεγχο του σκοπού, της ratio ενός κανόνα ή μίας κύρωσης, ενδιαφέρει να διαπιστωθεί αν αποβλέπει στον κολασμό του παραβάτη ή απλώς στην επιδίκαση χρηματικής αποζημίωσης προς αποκατάσταση οικονομικής ζημίας που προξενείται από την κάθε φορά παράβαση. Στην πρώτη περίπτωση είναι πασιφανής ο ποινικός χαρακτήρας μίας κύρωσης, ενώ στη δεύτερη ελλείπει το οποιοδήποτε ποινικό στοιχείο¹⁷. Προς την ίδια κατεύθυνση το ΕΔΔΑ λαμβάνει υπόψη του και τα έννομα αγαθά τα οποία επιδιώκει να προστατεύσει ο κάθε κανόνας, αν δηλαδή πρόκειται για έννομα αγαθά τα οποία κατά κανόνα προστατεύονται από τις διατάξεις του ποινικού δικαίου. Για παράδειγμα τέτοια είναι η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η δημόσια τάξη κ.ο.κ¹⁸.

¹⁶ Πρεβεδούρου Ε., «Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων – Με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1091/2015», ΘΠΔΔ 6/2015, σ. 525.

¹⁷ Ευγενία Πρεβεδούρου, «Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων – Με αφορμή την απόφαση ΣτΕ 1091/2015», ΘΠΔΔ 6/2015, σελ. 525

¹⁸ ΕΔΔΑ, Sergey Zolotukhin κατά Ρωσίας, 10 Φεβρουαρίου 2002, σκ. 55: «By its nature, the inclusion of the offence of “minor disorderly acts” in the Code of Administrative Offences served to guarantee the protection of human dignity and public order, values and interests which normally fall within the sphere of protection of criminal law. The corresponding provision of the Code was directed towards all citizens rather than towards a group possessing a special status. The reference to the “minor” nature of the acts does not, in itself, exclude its classification as “criminal” in the autonomous sense of the Convention, as there is nothing in the Convention to suggest that the criminal nature of an offence, within the meaning of the Engel criteria, necessarily requires a certain degree of seriousness (see Ezech and Connors, cited above, § 104). Finally, the Court considers that the primary aims in establishing the offence in question were punishment and deterrence, which are recognised as characteristic features of criminal penalties»

Επομένως, κατά την εκτίμηση του δεύτερου κριτηρίου, ήτοι του σκοπού που εξυπηρετείται με τον κάθε κανόνα δικαίου, συνάγεται ότι καθοριστικό ρόλο διαδραματίζουν ο τιμωρητικός χαρακτήρας του, τα έννομα αγαθά τα οποία προστατεύονται, αλλά και ο κύκλος προσώπων τα οποία αφορά και δεσμεύει.

Για την πληρέστερη κατανόηση των ανωτέρω αναφορικά με το δεύτερο κριτήριο Engel, ιδιαιτέρως χρήσιμη αναδεικνύεται μία σύντομη αναφορά στη νομολογία του ΕΔΔΑ και ειδικότερα στην απόφαση Μ. Τασιούλη κατά Ελλάδος. Στην εν λόγω υπόθεση η προσφεύγουσα καταδικάστηκε στην καταβολή χρηματικού προστίμου, λόγω του ότι δεν είχε δηλωμένο έναν υπάλληλο στο εστιατόριό της. Κατόπιν προσφυγής της ενώπιον του ΕΔΔΑ, αυτό κλήθηκε να εξετάσει εάν η ως άνω κύρωση ενέπιπτε εντός των πλαισίων της ποινικής διαδικασίας. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το επιβληθέν πρόστιμο δεν επιβλήθηκε προς αποκατάσταση χρηματικής ζημίας, αλλά είχε χαρακτήρα τιμωρητικό, ήτοι αποσκοπούσε στον παραδειγματισμό και στην μη επανάληψη της επίδικης παράβασης. Επιπλέον, ο κανόνας που παραβιάστηκε ήταν γενικός, ήτοι έθετε υποχρεώσεις προς όλους τους πολίτες. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η επίδικη παράβαση κατ' ουσίαν είχε χαρακτήρα ποινικό, επομένως έπρεπε να τύχουν εφαρμογής όλες οι εγγυήσεις που προβλέπονται από την Σύμβαση στις περιπτώσεις των ποινικών κατηγοριών, παρά το γεγονός ότι από τον εθνικό νομοθέτη η εν λόγω παράβαση είχε τυποποιηθεί ως διοικητική.

Τέλος, και αναφορικά με το τρίτο κριτήριο που αφορά στον βαθμό αυστηρότητας της επιβληθείσας κύρωσης, λεκτέα τυγχάνουν τα ακόλουθα. Στην περίπτωση αυτή, λαμβάνεται υπόψη η αυστηρότερη ποινή εκ των λοιπών που προβλέπει ένας κανόνας. Κατά κανόνα όταν πρόκειται για ποινή στερητική της ελευθερίας τεκμαίρεται ο ποινικός χαρακτήρας, με λίγες

σπάνιες εξαιρέσεις, όπως για παράδειγμα στην φυλάκιση μικρής διάρκειας που επιβάλλεται σε στρατιώτες, η οποία πρόκειται για κύρωση πειθαρχική¹⁹.

Όσον αφορά τις χρηματικές κυρώσεις, αξιολογείται το ύψος αυτών ως προς τις οικονομικές δυνάμεις του μέσου ανθρώπου σε κάθε κράτος μέλος. Ειδικότερα, ένα πρόστιμο εκατοντάδων ευρώ δύναται να θεωρηθεί χαμηλό σε μία χώρα ιδιαιτέρως οικονομικά ανεπτυγμένη, ενώ σε άλλη με χαμηλό βιοτικό επίπεδο, το ίδιο πρόστιμο κρίνεται ασφαλώς αυστηρότερο και δυσμενέστερο μέτρο, με αποτέλεσμα να πιθανολογείται ευκολότερα ο ποινικός του χαρακτήρας.

Στο σημείο αυτό ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση Mikhaylova κατά Ρωσίας²⁰. Κατά τα πραγματικά περιστατικά της εν λόγω υπόθεσης η Mikhaylova κατηγορήθηκε και καταδικάστηκε στην καταβολή προστίμου για συμμετοχή σε παράνομη δημόσια συνάθροιση. Κατά το ρωσικό δίκαιο επρόκειτο για διοικητική παράβαση και το επιβληθέν πρόστιμο θεωρείτο ως χαμηλό, με αποτέλεσμα οι τιμωρούντες, ακριβώς λόγω του διοικητικού και ήσσονος σημασίας χαρακτήρα, να αποκλείονται από την πρόσβαση σε δωρεάν νομική βοήθεια. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι μολονότι η επαπειλούμενη ποινή για το εν λόγω αδίκημα δεν ήταν στερητική της ελευθερίας, αλλά ένα χαμηλό, σύμφωνα με την ρωσική νομοθεσία, πρόστιμο, αυτό δεν την καθιστούσε διοικητική, καθώς στην πραγματικότητα η κύρωση επιβλήθηκε προς τιμωρία και παραδειγματισμό του παραβάτη.

Από τα παραπάνω προκύπτει αφενός ότι η τυποποίηση μίας παράβασης και μίας κύρωσης ως διοικητικής από τον εθνικό νομοθέτη δεν είναι δεσμευτική, αφετέρου δε ότι το ΕΔΔΑ δύναται να αναγνωρίσει τον ποινικό χαρακτήρα ποικίλων κυρώσεων και κατηγοριών. Στην νομολογία του ΕΔΔΑ συχνά διακρίνεται η αναγνώριση ποινικού χαρακτήρα παραβάσεων εθνικών

¹⁹ Αποστολίδου Ε., «Η αρχή της *ne bis in idem* και το τεκμήριο της αθωότητας στις φορολογικές διαφορές», Διπλωματική Εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2024, σ.18

²⁰ ΕΔΔΑ, Mikhaylova κατά Ρωσίας, 19 Νοεμβρίου 2015.

νομοθεσιών που τυποποιούνται και εντάσσονται στα πλαίσια του διοικητικού δικαίου κατά το σύνηθες, ήτοι της φορολογικής νομοθεσίας, κοινωνικοασφαλιστικών διατάξεων κ.ο.κ. Η αποποινικοποίηση, δηλαδή, μίας πράξης από τον εθνικό νομοθέτη και η υπαγωγή της στις διατάξεις του διοικητικού δικαίου δεν αποκλείει από μόνη της την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ²¹, αλλά κι εν γένει όλων των εγγυήσεων που προβλέπονται υπέρ των κατηγορουμένων. Με τον τρόπο αυτό τα κράτη μέλη δεν δύνανται να «μεταμφίεσουν» μία παράβαση σε διοικητική επί τω σκοπώ να αποκλείσουν την εφαρμογή των θεμελιωδών δικονομικών και ουσιαστικών εγγυήσεων της ποινικής διαδικασίας. Επομένως, το τεκμήριο της αθωότητας ως διττή εγγύηση, τόσο διαδικαστική όσο και ουσιαστική, εφαρμόζεται όχι μόνο σε καθαρά ποινικές διαδικασίες, αλλά και σε διαδικασίες «ποινικού χαρακτήρα», ήτοι σε εκείνες που τυπικά δεν εντάσσονται από τα κράτη μέλη στο φάσμα του ποινικού τους δικαίου, αλλά στην πραγματικότητα υποκρύπτουν ποινικά χαρακτηριστικά, κι ως εκ τούτου εμπίπτουν στο πεδίο της «ποινικής κατηγορίας» κατά την ΕΣΔΑ.

Προς την πληρέστερη κατανόηση των ανωτέρω, αναφέρεται ενδεικτικά, πλέον των ανωτέρω αποφάσεων, και η υπόθεση Jussila κατά Φινλανδίας²², στην οποία το ΕΔΔΑ κλήθηκε να εξετάσει την επιβολή πρόσθετου φόρου 10% επί του Φ.Π.Α. λόγω ανακριβών φορολογικών δηλώσεων. Όσον αφορά το πρώτο κριτήριο σχετικά με τον τυπικό χαρακτηρισμό μίας παράβασης από τον εθνικό νομοθέτη, διαπιστώθηκε ότι πράγματι η υπό εξέταση παράβαση τυποποιείτο κατά το εθνικό δίκαιο ως διοικητική. Συνεχίζοντας με το δεύτερο κριτήριο, σχετικά με την φύση της παράβασης, το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι η επιβολή του εν λόγω φόρου προβλέπεται από γενικότερες διατάξεις που απευθύνονται σε όλους τους φορολογούμενους κι όχι σε έναν περιορισμένο

²¹ Ιωαννίδου- Στόγιου Σ. «Η Δέσμευση του Διοικητικού Δικαστή από τις Αποφάσεις των Ποινικών Δικαστηρίων στο Πεδίο των Φορολογικών Κυρώσεων», Διπλωματική Εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2018, σ. 70.

²² ΕΔΔΑ, Jussila κατά Φινλανδίας, 23/11/2006.

κύκλο προσώπων, ενώ κατά την εξέταση του τρίτου κριτηρίου διαπιστώθηκε ότι η επιβληθείσα κύρωση, ήτοι η επιβολή του φόρου, αποσκοπούσε στην τιμωρία του παραβάτη κι όχι στην ανόρθωση οικονομικής ζημίας. Επομένως, το δικαστήριο, αν και η επίδικη παράβαση τυποποιείτο κατ' αρχήν ως φορολογική, διαπίστωσε τον ποινικό της χαρακτήρα, κι ως εκ τούτου έκρινε ότι τυγχάνουν εφαρμογής οι εγγυήσεις που προβλέπει η ΕΣΔΑ για τους κατηγορούμενους στα πλαίσια ποινικών διαδικασιών.

2. Φορείς του τεκμηρίου της αθωότητας

Σύμφωνα με την ΕΣΔΑ ως φορέας του τεκμηρίου της αθωότητας αναγνωρίζεται «παν πρόσωπον». Δεν ενδιαφέρει, επομένως, κάτι ειδικότερο, αν το πρόσωπο αυτό είναι, για παράδειγμα, αλλοδαπό ή ημεδαπό, ή αν φέρει κάποια συγκεκριμένη ιδιότητα ή χαρακτηριστικό. Φορέας του τεκμηρίου της αθωότητας είναι παν πρόσωπο φυσικό ή νομικό, στην τελευταία δε περίπτωση αυτό ισχύει μόνο για τα κράτη μέλη τα οποία αναγνωρίζουν ποινική ευθύνη και στα νομικά πρόσωπα στην εσωτερική έννομη τους τάξη. Για να τύχει εφαρμογής το τεκμήριο της αθωότητας απαραίτητη προϋπόθεση είναι να κινηθεί εις βάρος ορισμένου προσώπου «ποινική» διαδικασία, υπό την έννοια ως αυτή ανωτέρω αναλύθηκε.

Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ ορίζει «παν πρόσωπον κατηγορούμενον». Ωστόσο, η εμβέλεια του τεκμηρίου της αθωότητας επεκτείνεται όχι μόνο στους κατηγορούμενους, αλλά εν γένει σε κάθε πρόσωπο εις βάρος του οποίου έχει εκκινήσει μία ποινική διαδικασία, ήτοι αφορά και τους υπόπτους, οι οποίοι απολαμβάνουν όλα τα δικονομικά δικαιώματα κα τις εγγυήσεις που έχει ένας κατηγορούμενος. Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, άλλωστε, δεν απαιτείται να έχει ασκηθεί ποινική δίωξη εις βάρος κάποιου προσώπου, αλλά αρκεί με κάποιον τρόπο να διερευνείται

από τις αρμόδιες αρχές για την τέλεση ενός αδικήματος και να υφίστανται υπόνοιες γύρω από το πρόσωπό του²³.

3. Ο κύκλος των δεσμευόμενων προσώπων

Προκειμένου το τεκμήριο της αθωότητας, με τις εγγυήσεις που το συνοδεύουν, να λειτουργήσει αποτελεσματικά, αναπτύσσει δεσμευτική ισχύ έναντι ορισμένων προσώπων. Στον κύκλο των δεσμευόμενων από το τεκμήριο της αθωότητας προσώπων ανήκουν αδιαμφισβήτητα οι κρατικές αρχές, εφόσον ασκούν ποινική δικαιοδοσία κι αποφαινόμενοι για την τέλεση ορισμένου εγκλήματος. Το τεκμήριο της αθωότητας, κατ' αρχήν, δεσμεύει τους κρίνοντες δικαστές, οι οποίοι κατά την διαμόρφωση της κρίσης τους οφείλουν να είναι ανεπηρέαστοι και να μην έχουν την προδιαμορφωμένη αντίληψη ότι το ένοχο πρόσωπο πράγματι τέλεσε την αποδιδόμενη σε αυτό πράξη²⁴. Η κρίση τους θα πρέπει να έχει διαμορφωθεί αντικειμενικά και αμερόληπτα. Πέρα από τον κρίνοντα κάθε φορά δικαστή, το τεκμήριο της αθωότητας επεκτείνεται σε όλα τα δικαστικά πρόσωπα, τα οποία με οποιονδήποτε τρόπο συμμετέχουν σε μία ποινική διαδικασία. Η δέσμευση επεκτείνεται παράλληλα και σε ιδιώτες οι οποίοι εμπλέκονται σε ορισμένη ποινική διαδικασία, ήτοι για παράδειγμα ο παριστάμενος προς υποστήριξη της κατηγορίας οφείλει να σέβεται το τεκμήριο της αθωότητας μέχρι την νόμιμη κρίση περί της ενοχής.

Ωστόσο, κρίσιμο ζήτημα αποτελεί εάν δεσμεύονται από το τεκμήριο της αθωότητας και ιδιώτες, που δεν σχετίζονται με ορισμένη ποινική διαδικασία, εάν δηλαδή το τεκμήριο της αθωότητας τριτενεργεί. Είναι γεγονός ότι οι

²³ Κανελλοπούλου Ε., «Το τεκμήριο της αθωότητας κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2010-2011, σ. 24

²⁴ Μαρκούλης Π., «Πεδίο εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας», NEWSROOM, 05/02/2021, [Παντελής Αντ. Μαρκούλης: Πεδίο εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας - Dikastiko.gr](https://www.dikastiko.gr/pantelis-ant-maroulis-pedio-efarmogis-tou-tekmiriu-athotetas), τελευταία πρόσβαση 15/11/2025.

ιδιώτες, και ειδικότερα ο Τύπος, έχουν την τάση να προδικάζουν την ενοχή ενός προσώπου, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του δικαστή σε μία «παράλληλη δικαιοσύνη» κυρίως σχετικά με υποθέσεις έντονου δημοσίου ενδιαφέροντος, αμαυρώνοντας τον δίκαιο χαρακτήρα μίας ποινικής δίκης²⁵. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η απλή παροχή πληροφοριών δεν παραβιάζει το τεκμήριο της αθωότητας, εφόσον γνωστοποιούνται απλώς πραγματικά αντικειμενικά γεγονότα, κι όχι προσωπικές κρίσεις και υπόνοιες περί ενοχής. Δεν είναι δυνατόν, άλλωστε, να παραγνωριστεί η σπουδαιότητα της ελευθερίας του Τύπου, κι εν γένει της έκφρασης²⁶. Επιπλέον, ως προαναφέρθηκε ανωτέρω, η δημοσιότητα της ποινικής διαδικασίας συνιστά ειδικότερη έκφανση της αρχής της δίκαιης δίκης, προς τον σκοπό ελέγχου της δικαστικής εξουσίας.

Κατά μία άποψη, υποστηρίζεται ότι η εμπέδωση του τεκμηρίου της αθωότητας δεν επεκτείνεται στους ιδιώτες, δεν τριτενεργεί, αλλά αντιθέτως δεσμεύει μόνο τις κρατικές και δικαστικές αρχές, ενώ επιπλέον ότι δεν υφίσταται ανάγκη τριτενέργειας λόγω του ότι η προσωπικότητα και η τιμή του κατηγορουμένου προστατεύονται επαρκώς από άλλες διατάξεις²⁷. Ωστόσο, υπάρχει και η αντίθετη άποψη που τάσσεται υπέρ της τριτενέργειας του τεκμηρίου της αθωότητας, η οποία ειδικότερα, όσον αφορά την ελληνική έννομη τάξη, ερείδεται στην διάταξη του άρθρου 25 του Συντάγματος²⁸. Ειδικότερα, σύμφωνα με την αντίθετη αυτή άποψη, οι ιδιώτες δεσμεύονται οριζόντια από το τεκμήριο της αθωότητας, λόγω της άμεσης τριτενέργειας

²⁵ Παπαδαμάκης Α. «Τεκμήριο αθωότητας και αρνητική 'περιρέουσα ατμόσφαιρα», ΠοινΔικ 2/2021, σελ. 169-171.

²⁶ ΕΔΔΑ, υπόθεση *The Handyside*, 07-12-1976:μστην υπόθεση αυτή το ΕΔΔΑ έκρινε τα ακόλουθα: «*Η ελευθερία της έκφρασης συνιστά αναγκαίο θεμέλιο μίας δημοκρατικής κοινωνίας, μία από τις βασικότερες προϋποθέσεις για την πρόοδό της και για την ανάπτυξη κάθε ανθρώπου. Εφαρμόζεται όχι μόνο στην 'πληροφόρηση' ή στις 'ιδέες' που γίνονται ευνοϊκά δεκτές ή θεωρούνται ως ανώδυνες ή αδιάφορες, αλλά επίσης, σε εκείνες που προσβάλλουν, πλήττουν ή ενοχλούν το Κράτος ή οποιοδήποτε τμήμα του πληθυσμού. Τέτοιες είναι οι απαιτήσεις της πλουραλιστικής ανεκτικότητας και του ανοικτού πνεύματος, χωρίς τις οποίες δεν νοείται η ύπαρξη 'δημοκρατικής κοινωνίας'.*»

²⁷ Μυλωνάς Ι. «Πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή, 1994, σ. 93.

²⁸ 25 παρ. 1 Σ: «(...) Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν».

των ατομικών δικαιωμάτων (άρθρο 25 παρ. 1 εδ. γ' Συντάγματος: «Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν»), με αποτέλεσμα τα ΜΜΕ να είναι υποχρεωμένα να σέβονται το τεκμήριο της αθωότητας κατά την μετάδοση πληροφοριών σχετικά με ποινικές υποθέσεις.

Το ΕΔΔΑ,ωστόσο, δεν τάσσεται ευθέως υπέρ αυτής της άποψης, δεν αναγνωρίζει την θεωρία της άμεσης τριτενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και, ειδικότερα εν προκειμένω, του τεκμηρίου της αθωότητας. Δέχεται μεν την προσβολή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη από την εμφάνιση ενός κατηγορουμένου ως ενόχου σε δημοσιογραφικά δημοσιεύματα πριν την νόμιμη απόδειξη της ενοχής του, υποστηρίζει ωστόσο ότι σε περίπτωση προσβολής του τεκμηρίου της αθωότητας από ιδιώτες, υπεύθυνο τυγχάνει το κράτος εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η επίδικη παράβαση. Ακόμη, αναγνωρίζοντας την σημασία της ελεύθερης έκφρασης και της ελεύθερης πληροφόρησης, σε καμία περίπτωση δεν τάσσεται υπέρ της υπεροχής του τεκμηρίου της αθωότητας, επισημαίνει δε την ανάγκη επίτευξης ισορροπίας μεταξύ των δύο αυτών δικαιωμάτων. Υπό την έννοια αυτή, δεν συνιστά παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας απλώς η οποιαδήποτε αναφορά σε εκκρεμείς ποινικές υποθέσεις, η σχετική δε ενημέρωση πρέπει να γίνεται με την δέουσα διακριτικότητα, ήτοι με κάθε επιφύλαξη που απορρέει από το τεκμήριο της αθωότητας και χωρίς να διατυπώνονται πρόωρες κρίσεις περί της ενοχής. Οι δημοσιογράφοι, όντες επιφορτισμένοι με την ενημέρωση του κοινού για σοβαρά ζητήματα της επικαιρότητας, οφείλουν παράλληλα να μην θέτουν υπό διακινδύνευση την θεμελιώδη αρχή της δίκαιης δίκης και των ειδικότερων εκφάνσεών της.²⁹

²⁹ ΣυμβΠλημΑθ 195/2025.

4. Διάρκεια εγγυητικής λειτουργίας του τεκμηρίου της αθωότητας

Η εγγύηση του τεκμηρίου της αθωότητας ξεκινάει να αναπτύσσει τα αποτελέσματά της από τον χρόνο κατά τον οποίο γεννάται απλή υπόνοια για την τέλεση ενός αδικήματος από ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Κατά το ΕΔΔΑ, δεν απαιτείται να έχει ασκηθεί ποινική δίωξη προκειμένου ένα πρόσωπο να απολαύσει τις εγγυήσεις της ποινικής δίκης, ήτοι αυτές καλύπτουν και τα πρόσωπα εις βάρος των οποίων διενεργείται απλώς αστυνομική προανάκριση ή προκαταρκτική εξέταση. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Allenet de Ribemont* κατά Γαλλίας³⁰. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η σύλληψη και κράτηση του προσφεύγοντος, οι οποίες έλαβαν χώρα πριν την τυπική άσκηση ποινικής δίωξης και απόδοσης κατηγορίας, κατέστησαν αυτόν «κατηγορούμενο» κατά την έννοια της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, ενεργοποιώντας έτσι την προστασία που παρέχεται από την ΕΣΔΑ με το τεκμήριο της αθωότητας.

Με σημείο εκκίνησης το ανωτέρω, ήτοι εκείνο της δημιουργίας απλής υπόνοιας και αντιμετώπισης ενός προσώπου απλώς ως ύποπτο, το τεκμήριο της αθωότητας εξακολουθεί να παράγει τα αποτελέσματά του καθ' όλη την διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, εξακολουθώντας και στην κατ' έφεση δίκη. Τούτο διότι στον δεύτερο βαθμό ο δικαστής καλείται να εκτιμήσει εκ νέου τα ίδια πραγματικά περιστατικά, επομένως εάν στο στάδιο αυτό δεν ίσχυε το τεκμήριο της αθωότητας, η κατ' ουσίαν επανέξεταση της υπόθεσης, με την οποία επιδιώκεται η ανατροπή προηγούμενης καταδίκης, δεν θα είχε απολύτως κανένα νόημα, καθώς η προηγούμενη κρίση θα επηρέαζε, αν όχι δέσμευε, την έκβαση της διαδικασίας σε δεύτερο βαθμό. Μάλιστα, η προστατευτική εμβέλεια του τεκμηρίου της αθωότητας εκτείνεται σε κάθε

³⁰ ΕΔΔΑ, *Allenet de Ribemont* κατά Γαλλίας, 10 Φεβρουαρίου 1995.

περίπτωση κατά την οποία μία υπόθεση εισάγεται νομίμως προς επανεξέταση³¹.

Από την διατύπωση του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, συνάγεται ότι η εμβέλεια του τεκμηρίου της αθωότητας εκτείνεται «μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής», η οποία (ενοχή) κρίνεται διαρκώς, ήτοι από την άσκηση της ποινικής δίωξης, μέχρι την προσωρινή κράτηση, την παραπομπή στο ακροατήριο του πρωτοβάθμιου και δευτεροβάθμιου, ακόμη δε και του αναιρετικού, δικαστηρίου. Επομένως, γεννάται ευλόγως αμφιβολία σχετικά με το ποιο είναι ακριβώς εκείνο το χρονικό σημείο κατά το οποίο επέρχεται πράγματι η νόμιμη απόδειξη της ενοχής. Η κράτουσα άποψη είναι ότι η εγγυητική εμβέλεια του τεκμηρίου της αθωότητας παύει με την αμετάκλητη καταδίκη του κατηγορουμένου³², δεδομένου ότι οποιοδήποτε νομικό σφάλμα καθιστά την καταδικαστική απόφαση αναιρετέα, με αποτέλεσμα την εκ νέου παραπομπή της σε δεύτερο βαθμό και την επανεξέταση της ουσίας της³³.

Αναμφίβολα, παρά την κατά την θεωρία επέκταση της εγγυητική εμβέλειας του τεκμηρίου της αθωότητας και στην κατ' έφεση δίκη, το εν λόγω τεκμήριο πλήττεται ισχυρά και στον πυρήνα του από την πρώτη καταδίκη του κατηγορουμένου. Προκειμένου να υλοποιηθεί και στην πράξη η επέκταση του τεκμηρίου της αθωότητας και στον δεύτερο βαθμό, αναδεικνύεται η αξία του ανασταλτικού αποτελέσματος των ενδίκων μέσων. Το ανασταλτικό αυτό αποτέλεσμα συνιστά μία «δικλείδα ασφαλείας» του τεκμηρίου της αθωότητας, προς την κατεύθυνση αυτή δε θα πρέπει να εξασφαλίζεται κατά

³¹ Τσόλκα Ο. σε ΕΔΔΑ, Υπόθεση Konstas κατά Ελλάδος, 24 Μαΐου 2011, ΤοΣ 2011, σ. 441-448.

³² Κανελλοπούλου Ε., «Το τεκμήριο της αθωότητας κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2010-2011, σ. 50-52.

³³ Λουκαδούνος Θ. Η., «Η προβληματική της παρ. 6 του άρθρου 187 ΠΚ, με έμφαση στον αποκλεισμό της ανασταλτικής δύναμης της έφεσης, ΠοινΔικ 1/2023, σ. 23.

την γνώμη μου ότι η χορήγηση αναστολής με την άσκηση ενδίκου μέσου αποτελεί τον κανόνα, η άρνηση χορήγησης δε την εξαίρεση³⁴.

II. Τεκμήριο της Αθωότητας στην Ενωσιακή Δικαιοταξία

A) Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρο 48

«Κάθε κατηγορούμενος τεκμαίρεται ότι είναι αθώος μέχρι αποδείξεως της ενοχής του σύμφωνα με τον νόμο»

Το τεκμήριο της αθωότητας, ως διαδικαστική εγγύηση κι ως θεμελιώδες δικαίωμα, ως ανωτέρω εκτέθηκε, κατοχυρώνεται παράλληλα και στο άρθρο 48 παρ. 1 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά την κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο από την ΕΣΔΑ, υπήρξε έντονη η ανάγκη κατοχύρωσης αυτών και σε επίπεδο ενωσιακό αντίστοιχα. Προ του Χάρτη και δεδομένου ότι στις ιδρυτικές συνθήκες ουδεμία μνεία υπήρχε σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η προστασία τους ήταν ολίγον διάσπαρτη, ήτοι αυτά διασφαλιζόνταν από το κείμενο της ΕΣΔΑ, αλλά και από άλλες διεθνείς συνθήκες σε συνδυασμό με τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Μέχρι τότε, μάλιστα, το ΔΕΚ αναγνώριζε αυτά ως κομμάτι των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου³⁵.

Ως εκ τούτου κρίθηκε αναγκαία η κωδικοποίηση των προστατευόμενων δικαιωμάτων σε ένα ενιαίο κείμενο, η οποία κωδικοποίηση έλαβε χώρα με την θέσπιση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης το έτος 2000. Αρχικά, αποτέλεσε ένα απλώς πολιτικό, μη δεσμευτικό κείμενο,

³⁴ Παπαδαμάκης Α. «Θετικές επιδράσεις του τεκμηρίου της αθωότητας στην ερμηνεία του ΚΠΔ», ΠοινΔικ 10/2023, σ. 1076-1077.

³⁵ Κανελλοπούλου Ε., «Το τεκμήριο της αθωότητας κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Διπλωματική Εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2010-2011, σ. 26-30.

αργότερα, ωστόσο, με την θέσπιση της Συνθήκης της Λισαβόνας το 2007, απέκτησε νομικά δεσμευτική ισχύ, ίση με εκείνη των Συνθηκών.

Σύμφωνα με τις Επεξηγήσεις του Χάρτη, το άρθρο 48 αναφορικά με το τεκμήριο της αθωότητας, έχει το ίδιο κανονιστικό νόημα με την διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, όπως αυτή αναλύθηκε ανωτέρω. Τούτο, άλλωστε, προκύπτει κι από την οριζόντια διάταξη του άρθρου 52 παρ. 3 του Χάρτη³⁶, σύμφωνα με την οποία: *«Στον βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία»*.

Επομένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα της αναπόσπαστης σύνδεσης του τεκμηρίου της αθωότητας με το γενικότερο θεμελιώδες δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, ήτοι εν προκειμένω και πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την ενωσιακή δικαιοταξία, με το άρθρο 47 του Χάρτη. Θα μπορούσαμε με ασφάλεια να πούμε ότι το άρθρο 48 αποτελεί μία από τις ειδικότερες εκφάνσεις κι εγγυήσεις του άρθρου 47 του Χάρτη, το οποίο αφορά τα δικαιώματα των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες, με αποτέλεσμα, όταν παραβιάζεται το τεκμήριο της αθωότητας, παράλληλα να υφίσταται ευθεία παραβίαση και του άρθρου 47³⁷.

Δεδομένου ότι ο Χαρτής Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, κι ως εκ τούτου το άρθρο 48, διαμορφώθηκε σε σημαντικό βαθμό υπό την επιρροή της ΕΣΔΑ, αξίζει να επισημανθούν τα ακόλουθα. Το άρθρο 48 του Χάρτη, παρά το

³⁶ Τσόλκα Ο, «Άρθρο 48- Τεκμήριο Αθωότητας και Δικαιώματα Υπεράσπισης», σε «Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, Χάρης Ν. Ταγαράς, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 515.

³⁷ Φλώρου Γ., Φινοκαλιώτης Δ., «Άρθρο 48- Τεκμήριο Αθωότητας και Δικαιώματα Υπεράσπισης» σε «Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ- Ερμηνεία κατ' άρθρο», Βασίλης Τζέμος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σ. 554.

ταυτόσημο περιεχόμενό του με την διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, τυγχάνει εφαρμογής μόνο σε υποθέσεις ενωσιακού δικαίου. Τούτο προκύπτει κι από την διάταξη του άρθρου 51 παρ. 1 του Χάρτη, σύμφωνα με την οποία «Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης(...)». Συνάγεται δε ότι τα κρατικά όργανα δεσμεύονται από τις επιταγές του άρθρου 48 μόνο όταν καλούνται να εφαρμόσουν το δίκαιο της Ένωσης, για παράδειγμα κατά την εκτέλεση ενός ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης ή κατά την εφαρμογή μίας ενωσιακής Οδηγίας.

Στην περίπτωση του άρθρου 48 του Χάρτη ισχύουν κατ' αναλογική εφαρμογή όσα ανωτέρω εκτέθηκαν σχετικά με την εμβέλεια, το πεδίο εφαρμογής και τον κύκλο των δεσμευόμενων προσώπων, ενώ οι επιμέρους πτυχές, όπως θα αναλυθούν παρακάτω, που καλύπτουν οι δύο αυτές διατάξεις ταυτίζονται. Ειδικότερα, το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 48 του Χάρτη εκτείνεται όχι μόνο σε αμιγώς αυστηρά ποινικές υποθέσεις, αλλά κι εν προκειμένω λαμβάνεται υπόψη η νομολογία του ΕΔΔΑ και, ειδικότερα, τα κριτήρια Engel. Το ΔΕΕ έκανε για πρώτη φορά δεκτό ότι το άρθρο 48 εφαρμόζεται σε κάθε διαδικασία, η οποία φέρει ανάλογα χαρακτηριστικά με τις ποινικές, υιοθετώντας τα κριτήρια Engel, στην υπόθεση Bonda³⁸. Η υιοθέτηση των ανωτέρω κριτηρίων από τα δικαστήρια της Ένωσης έχει παρατηρηθεί στον τομέα του ανταγωνισμού, σε διοικητικά πρόστιμα, όπως

³⁸ ΔΕΕ C-498/2010, σκ. 37: «Κατά τη νομολογία αυτή, η σχετική εξέταση στηρίζεται σε τρία κριτήρια. Το πρώτο είναι ο νομικός χαρακτηρισμός της παραβιάσεως κατά το εσωτερικό δίκαιο, το δεύτερο η ίδια η φύση της παραβιάσεως και το τρίτο η φύση και η σοβαρότητα της κυρώσεως που ενδέχεται να επιβληθεί στον διαπράξαντα την παράβαση (βλ ιδίως ΕΔΔΑ, αποφάσεις Engel κλπ κατά Κάτω Χωρών (...)).».

για παράδειγμα στον τομέα του ΦΠΑ, αλλά και σε παραβάσεις οδικής κυκλοφορίας³⁹.

Ενδεικτικά, αναφέρεται η κρίση του ΔΕΕ στην υπόθεση C-671/18 Z.P, Prokuratura Rejonowa w Chełmnie. Στην περίπτωση αυτή, δικαστήριο της Πολωνίας υπέβαλε το εξής προδικαστικό ερώτημα, ήτοι αν εθνική πολωνική διάταξη σύμφωνα με την οποία εισάγεται τεκμήριο ευθύνης κι επιβάλλεται διοικητική κύρωση σε πρόσωπο επ' ονόματι του οποίου έχει καταχωρισθεί αριθμός κυκλοφορίας οχήματος, όταν το όχημα αυτό εμπλέκεται σε παράβαση και δεν μπορεί να προσδιοριστεί ποιος ήταν ο οδηγός του τη δεδομένη χρονική στιγμή, είναι αντίθετη προς την διάταξη του άρθρου 48 του Χάρτη. Ειδικότερα, διερωτάται αν οι εθνικές αρχές δύνανται να αρνηθούν την εκτέλεση μίας τέτοιας διοικητικής απόφασης, όταν αυτή έχει επιβληθεί βασιζόμενη αποκλειστικά στο ανωτέρω τεκμήριο ευθύνης. Το ΔΕΕ αναγνώρισε την ισχύ και την εφαρμογή του τεκμηρίου της αθωότητας στην εν λόγω διοικητικής φύσεως διαδικασία, κρίνοντας ότι η ασυμβατότητα προς το άρθρο 48 εξαρτάται από το εάν το εν λόγω τεκμήριο είναι μαχητό ή όχι.

Αντίστοιχα με όσα ισχύουν και για την παρ. 2 του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, το άρθρο 48 αναπτύσσει την ισχύ του με την έγερση μίας κατηγορίας, όχι αποκλειστικά τυπικά, αλλά και σε προγενέστερο στάδιο, ήτοι από την δημιουργία απλών υπονοιών αναφορικά με την τέλεση ενός αδικήματος⁴⁰, και την διατηρεί μέχρι και τον δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας.

Περαιτέρω, αναλογικά με όσα ισχύουν για το τεκμήριο της αθωότητας ως αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΔΣΑ και την νομολογία του ΕΔΔΑ, το άρθρο 48 του Χάρτη εισάγει εξίσου τόσο μία εγγύηση διαδικαστική,

³⁹ Τσόλκα Ό., «Άρθρο 48- Τεκμήριο Αθωότητας και Δικαιώματα Υπεράσπισης», σε «Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Ευγενία Ρ. Σαχπεκίδου, Χάρης Ν. Ταγαράς, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 517-518.

⁴⁰ Τσόλκα Ό., «Άρθρο 48- Τεκμήριο Αθωότητας και Δικαιώματα Υπεράσπισης», σε «Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Σαχπεκίδου Ε., Χάρης Ν. Ταγαράς, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 515-516.

αλλά παράλληλα συνιστά δικαίωμα άμεσα συνυφασμένο με την αξιοπρέπεια του κατηγορουμένου. Διασφαλίζει αφενός τα δικονομικά δικαιώματα του κατηγορουμένου, αφετέρου δε διασφαλίζει την προστασία της προσωπικότητάς του προσώπου. Ακριβώς για τον λόγο αυτό, την προστασία που παρέχει το άρθρο 48 απολαμβάνει όχι μόνο ο κατηγορούμενος, αλλά και παν πρόσωπο έχει αθωωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, έτσι ώστε η εμπέλεια του να εκτείνεται κι εκτός των τυπικών διαδικαστικών ορίων. Ακόμη, από το άρθρο 48 δεσμεύονται οι εθνικές δικαστικές αρχές κατά την διατύπωση των κρίσεών τους, αλλά και οι φορείς της εθνικής κι ενωσιακής κρατικής εξουσίας⁴¹, υπό την προϋπόθεση ότι εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης.

B) Η Οδηγία (ΕΕ) 343/2016 «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας»

Η αποτελεσματική εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης κι εμπιστοσύνης προϋποθέτει την θέσπιση ενός κοινού ελάχιστου επιπέδου προστασίας των δικονομικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Η επιταγή αυτή κρίνεται αναγκαία προς επίτευξη πραγματικής εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών. Η εναρμόνιση, ωστόσο, στα ποινικά τους συστήματα έρχεται αντιμέτωπη με σημαντικές επιφυλάξεις εκ μέρους των κρατών μελών, καθώς το ποινικό δίκαιο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας τους. Ακριβώς λόγω των επιφυλάξεων των κρατών μελών αναφορικά με την επέμβαση της Ένωσης στο ποινικό τους δίκαιο, η εν λόγω εναρμόνιση επιδιώκεται με την θέσπιση Οδηγιών, οι οποίες αφήνουν στα κράτη μέλη μεγάλη διακριτική ευχέρεια.

⁴¹ Φλώρου Γ., Φινοκαλιώτης Δ., «Άρθρο 48- Τεκμήριο Αθωότητας και Δικαιώματα Υπεράσπισης» σε «Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ- Ερμηνεία κατ' άρθρο», Βασίλης Τζέμος, Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σ..556-557.

Προς τον σκοπό της αμοιβαίας εμπιστοσύνης κι αναγνώρισης και προς επίτευξη ενός κοινού ελάχιστου επιπέδου προστασίας δικονομικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ποινικής δίκης θεσπίστηκε πλήθος Οδηγιών, συμπεριλαμβανομένης κι εκείνης για την ενίσχυση πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, ήτοι της υπ' αριθμόν (ΕΕ) 343/2016. Η εν λόγω Οδηγία ουσιαστικά αποτύπωσε γραπτώς το νομολογιακό δίκαιο της ΕΣΔΑ αναφορικά με την προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας⁴².

Η Οδηγία (ΕΕ) 343/2016 αποτελείται από δέκα έξι άρθρα, εκ των οποίων τα άρθρα 3 έως 7 ρυθμίζουν ζητήματα σχετικά με το τεκμήριο της αθωότητας, ενώ στα άρθρα 8 κι 9 εμπεριέχονται ρυθμίσεις για το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη. Όσον αφορά, εν προκειμένω, το τεκμήριο της αθωότητας, η Οδηγία δεν ρυθμίζει εξαντλητικά κάθε πτυχή του, αλλά περιορίζεται σε ορισμένες εξ αυτών. Άλλωστε, σύμφωνα με το άρθρο 1 της Οδηγίας « (...) θεσπίζονται κοινοί ελάχιστοι κανόνες σχετικά με “ορισμένες πτυχές” του τεκμηρίου της αθωότητας».

Ειδικότερα, η υπό κρίση Οδηγία ασχολείται με τις ακόλουθες πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας, ήτοι α) με τις δημόσιες δηλώσεις των κρατικών αξιωματούχων, β) με χρήση μέτρων σωματικού περιορισμού εις βάρος υπόπτων κι κατηγορουμένων, γ) με την κατανομή του βάρους απόδειξης και, τέλος, δ) με το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης.

Από την διάταξη του άρθρου 2 της Οδηγίας⁴³ προκύπτει ότι το ρυθμιστικό της πεδίο περιορίζεται μόνο σε φυσικά πρόσωπα και, ακόμη ειδικότερα, σε

⁴² Τσόλκα Ό, «Το τεκμήριο της αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343 ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019)», σε «Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τάσεις και Προκλήσεις», 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 131,

⁴³ Άρθρο 2 Οδηγίας ΕΕ 343/2016: «Η παρούσα Οδηγία εφαρμόζεται στα φυσικά πρόσωπα που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα σε ποινική διαδικασία. Εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για τέλεση αξιόποινης πράξης ή εικαζόμενης αξιόποινης πράξης μέχρι την απόφαση για την τελική εκτίμηση του

ύποπτα ή κατηγορούμενα στα πλαίσια ποινικής διαδικασίας. Μνεία αναφορικά με τα νομικά πρόσωπα γίνεται στην σκέψη 15 του προϊμίου, κατά την οποία η αναγνώριση του τεκμηρίου της αθωότητας στα νομικά πρόσωπα «θα πρέπει να διασφαλίζεται από τις υφιστάμενες νομοθετικές εγγυήσεις και τη νομολογία, η μελλοντική εξέλιξη των οποίων θα καθορίσει εάν υφίσταται ανάγκη για ανάληψη δράσης εκ μέρους της Ένωσης». Ακόμη, σύμφωνα με την σκέψη 13 «Το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι τα νομικά πρόσωπα δεν καθίστανται υποκείμενα των δικαιωμάτων που απορρέουν από το τεκμήριο της αθωότητας με τον ίδιο τρόπο όπως τα φυσικά πρόσωπα».

Το εν λόγω άρθρο απαιτεί παράλληλα να συντρέχει κι η ιδιότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου, χωρίς, ωστόσο, να εξειδικεύει πότε ένα πρόσωπο αποκτά τις ιδιότητες αυτές. Οι έννοιες αυτές αποτελούν στην πραγματικότητα αυτοτελείς έννοιες του ενωσιακού δικαίου, οι οποίες χρήζουν ενιαίας κι ομοιόμορφης ερμηνείας από όλα τα κράτη μέλη.

Το ρυθμιστικό πεδίο της Οδηγίας εξειδικεύεται περαιτέρω με την προσθήκη του όρου της «ποινικής διαδικασίας». Κατά τα προλεχθέντα ανωτέρω, η εμβέλεια του τεκμηρίου της αθωότητας, όπως αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΔΣΑ κι από το άρθρο 48 του Χάρτη, είναι ευρύτερη και εκτείνεται πέρα από τα όρια της *stricto sensu* ποινικής διαδικασίας, κατ' εφαρμογή της νομολογίας του ΕΔΔΑ και, ειδικότερα, των κριτηρίων Engel, τα οποία σταθερά υιοθετούν και τα δικαστήρια της Ένωσης. Πρόβλημα ωστόσο ανακύπτει εξαιτίας της σκέψης 11 του προϊμίου της Οδηγίας, σύμφωνα με την οποία «(...) Η παρούσα Οδηγία δεν θα πρέπει να ισχύει για διοικητικές διαδικασίες(...)». Μεγαλύτερη σύγχυση δημιουργείται δεδομένου ότι η ίδια σκέψη στο πρώτο της εδάφιο ορίζει ότι «Η παρούσα Οδηγία θα πρέπει να ισχύει μόνο για τις ποινικές διαδικασίες σύμφωνα με την ερμηνεία του Δικαστηρίου της ΕΕ, με την

κατά πόσον το πρόσωπο διέπραξε τη σχετική αξιόποινη πράξη και μέχρι η εν λόγω απόφαση να καταστεί οριστική».

επιφύλαξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ», με αποτέλεσμα να αυτοαναιρείται το περιεχόμενό της, μη καθιστώντας κατανοητό εάν εξαιρούνται όλες εν γένει οι διοικητικές διαδικασίες ή συμπεριλαμβάνονται κατ' εξαίρεση οι διοικητικές διαδικασίες "ποινικού χαρακτήρα". Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, προς άρση της εν λόγω σύγχυσης, είχε προτείνει να οριστεί ρητώς η λήψη υπόψη της νομολογίας του ΕΔΔΑ κι, άρα, των κριτηρίων Engel κατά τον προσδιορισμό του ρυθμιστικού πεδίου της Οδηγίας, πρόταση η οποία απορρίφθηκε⁴⁴.

Ελλείψει ακριβούς προσδιορισμού ως προς το ποιες διαδικασίες υπάγονται στο προστατευτικό πεδίο της Οδηγίας κι ελλείψει παραπομπής στο εθνικό δίκαιο κάθε κράτους μέλους για την ερμηνεία της έννοιας "ποινική διαδικασία", αυτή ανάγεται σε αυτοτελή έννοια του ενωσιακού δικαίου. Χάριν ανάγκης για ενιαία κι ομοιόμορφη ερμηνεία κι εφαρμογή των ενωσιακών διατάξεων, το βάρος μετατίθεται στο ΔΕΕ, το οποίο δυνάμει της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ήτοι στο πλαίσιο σχετικού προδικαστικού ερωτήματος, θα κληθεί να εξειδικεύσει την ανωτέρω επίμαχη έννοια, με την επιφύλαξη της νομολογίας του ΕΔΔΑ⁴⁵ (όπως άλλωστε απαιτεί η σκέψη 11 του προϊμίου).

Το άρθρο 2 ορίζει περαιτέρω ότι η υπό κρίση Οδηγία καλύπτει «όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για τέλεση αξιόποινης πράξης ή εικαζόμενης αξιόποινης πράξης μέχρι την απόφαση για την τελική εκτίμηση του κατά πόσον το πρόσωπο διέπραξε τη σχετική αξιόποινη πράξη και μέχρι η εν λόγω απόφαση να καταστεί οριστική». Από την εν λόγω διάταξη προκύπτει ότι η προστατευτική εμβέλεια της Οδηγίας εκκινεί ήδη από το στάδιο της

⁴⁴ Τσόλκα Ο., «Το τεκμήριο της αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343 ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019)», σε «Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τάσεις και Προκλήσεις», 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ.136.

⁴⁵ Τσόλκα Ο., «Το τεκμήριο της αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343 ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019)», σε «Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τάσεις και Προκλήσεις», 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ.136-137.0

προδικασίας κι εκτείνεται μέχρι και τον δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας, ανεξάρτητα δε αν η ανωτέρω διάταξη φαίνεται να εξαντλείται στην έκδοση οριστικής απόφασης, αυτή ερμηνεύεται ευρύτερα, εννοώντας στην πραγματικότητα, κι όσον αφορά τα καθ' ημάς, τελεσίδικη δικαστική απόφαση επί της ενοχής⁴⁶. Η εν λόγω Οδηγία, ωστόσο, δεν φαίνεται να συντάσσεται με σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με την οποία το τεκμήριο της αθωότητας εξακολουθεί να αναπτύσσει τα αποτελέσματά του και μετά την έκδοση αθωωτικής αποφάσεως.

Το άρθρο 3 της Οδηγίας ουσιαστικά επαναλαμβάνει την πρωτογενή ενωσιακή διάταξη του άρθρου 48 παρ. 1 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, αλλά κι εκείνη της παρ. 2 του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ορίζοντας ότι «τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρις ότου αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με τον νόμο». Εισάγει ουσιαστικά τον βασικό και θεμελιώδη κανόνα, τον οποίο εξειδικεύει κατά τις επιμέρους πτυχές του στις ακόλουθες διατάξεις. Όπως εκτέθηκε κι ανωτέρω, ο βασικός αυτός κανόνας εισάγει τόσο μία γενική αρχή και μία δικονομική- διαδικαστική εγγύηση στο πλαίσιο μίας ποινικής διαδικασίας, ανάγεται δε επιπλέον και σε θεμελιώδες δικαίωμα του κατηγορουμένου, άμεσα συνυφασμένο με την προστασία της προσωπικότητας και της τιμής του.

III. Το Τεκμήριο της Αθωότητας στην Ελληνική Έννομη Τάξη- Δικαστική Προστασία

Το τεκμήριο της αθωότητας κάνει για πρώτη φορά την εμφάνισή του στην ελληνική έννομη τάξη με την κατοχύρωσή του στο Σύνταγμα της Τροιζήνας

⁴⁶ Βλ. ΕΔΔΑ Konstas κατά Ελλάδος, 24 Μαΐου 2011, σκ. 36: «(...) *the presumption of innocence cannot cease to apply in appeal proceedings simply because the accused was convicted at first instance. To conclude otherwise would contradict the role of appeal proceedings, where the appellate court is required to re- examine the earlier decision submitted to it as to the facts and the law*».

του 1827. Το άρθρο 15 του Συντάγματος αυτού όριζε ότι «έκαστος προ της καταδίκης του δεν λογίζεται ένοχος», προσθέτοντας στον επαναστατικό για τα δεδομένα της εποχής χαρακτήρα του συνολικού περιεχομένου του. Η διάταξη, ωστόσο, αυτή δεν εξακόλουθησε στα μεταγενέστερα ελληνικά Συντάγματα⁴⁷.

Ακόμη και σήμερα, δε, δεν υπάρχει ρητή συνταγματική διάταξη με την οποία να κατοχυρώνεται το τεκμήριο της αθωότητας. Κατά μία άποψη, το τεκμήριο της αθωότητας ερείδεται εμμέσως στην διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, ως ειδικότερη έκφανση της παροχής εννόμου προστασίας. Σε κάθε περίπτωση, η μη συνταγματική κατοχύρωση του εν λόγω τεκμηρίου δεν μοιάζει ιδιαίτερος προβληματική, καθώς αυτό αποτελεί ήδη αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού δικαίου δια της κατοχύρωσής του από την ΕΣΔΑ, η οποία δυνάμει του άρθρου 28 παρ. 1 του Συντάγματος έχει αυξημένη τυπική ισχύ.

A) Ο Ν. 4596/2019

Προ της Οδηγίας (ΕΕ) 343/2016, ούτε ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας περιείχε διάταξη αναφορικά με την υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου της αθωότητας επί τω σκοπώ της νομιμότητας της ποινική διαδικασίας. Με τον Ν.4596/2019 ο εθνικός μας νομοθέτης ενσωμάτωσε στην ελληνική έννομη τάξη της εν λόγω ενωσιακή Οδηγία, δυνάμει της οποίας για πρώτη φορά εισήχθησαν σχετικές διατάξεις στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

Ο ν. 4596/2019 όρισε το πεδίο εφαρμογής του σε «φυσικά πρόσωπα που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για

⁴⁷ Δαγτόγλου Π., «Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα», Τόμος Α', Αθήνα- Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 258.

τέλεση αξιόποινης πράξης, έως: α) την περάτωση της διαδικασίας με αμετάκλητη δικαστική απόφαση ή αμετάκλητο βούλευμα, αν έχει ασκηθεί ποινική δίωξη, ή β) τη θέση της υπόθεσης στο αρχείο ή την απόρριψη της έγκλησης από τον αρμόδιο εισαγγελέα, αν δεν έχει ασκηθεί η ποινική δίωξη». Ο νόμος ενσωμάτωσης, όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής του, ταυτίζεται με το πεδίο εφαρμογής του τεκμηρίου της αθωότητας όπως αυτό κατοχυρώνεται διπλώς από την ΕΣΔΑ, τον Χάρτη και την Οδηγία κι ως αναλύθηκε προηγουμένως. Παρατηρούμε, βέβαια, ότι ο Έλληνας νομοθέτης έγινε πιο συγκεκριμένος αναφορικά με το απώτατο όριο χρονικής ισχύος του τεκμηρίου της αθωότητας, διευκρινίζοντας ότι αυτό παράγει τα αποτελέσματά του μέχρι την έκδοση «αμετάκλητης» δικαστικής απόφασης, επηρεασμένος προφανώς από σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ.

Ο νόμος ενσωμάτωσης, ωστόσο, δεν φαίνεται να εξειδικεύει σχετικά με την έννοια της «ποινικής διαδικασίας», η διατύπωση δε του άρθρου 5 φαίνεται να αναφέρεται αποκλειστικά στην *stricto sensu* ποινική διαδικασία, κατά προφανή αντίθεση προς όσα ανωτέρω εκτέθηκαν σχετικά με τα κριτήρια Engel. Το βάρος εν προκειμένω μετακυλιέται στον Έλληνα δικαστή, ο οποίος σε περίπτωση που έρθει αντιμέτωπος με τον εν λόγω ζήτημα είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ, άλλως σε περίπτωση αμφιβολίας, να ακολουθήσει την οδό του άρθρου 267 ΣΛΕΕ με την αποστολή προδικαστικού ερωτήματος.

Με την ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 343/2016 εισήχθησαν για πρώτη φορά σχετικές διατάξεις και στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, κατ' αρχάς με την προσθήκη του τότε άρθρου 72^Α, νυν άρθρο 71, σύμφωνα με το οποίο «Οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι τεκμαίρονται αθώοι μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή τους σύμφωνα με τον νόμο». Ουσιαστικά πρόκειται για μία πιστή αντιγραφή των ήδη ισχυουσών διατάξεων του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ και του άρθρου 48 παρ. 1 του Χάρτη.

Ακόμη, στον ελληνικό ποινικό Κώδικα εισήχθη η διάταξη του άρθρου 177^A, και νυν 178 παρ. 2 και 3, με την οποία ουσιαστικά ενσωματώθηκε εκείνη η ειδικότερη πτυχή του τεκμηρίου της αθωότητας σχετικά με το βάρος απόδειξης και την αρχή της *in dubio pro reo*, ενώ με την τότε διάταξη του άρθρου 103^A και νυν 104 ενσωματώθηκε η διάταξη του άρθρου 7 της Οδηγίας σχετικά με το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παράγραφος 3 του εν λόγω άρθρου σύμφωνα με την οποία «Η άσκηση του δικαιώματος σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης δεν μπορεί να αξιοποιηθεί σε βάρος των υπόπτων και των κατηγορουμένων».

B) Δικαστική Προστασία

Η διάταξη του άρθρου 4 παρ 2 της Οδηγίας (ΕΕ) επέβαλε στα κράτη μέλη την υποχρέωση να εξοπλίσουν τους υπόπτους και τους κατηγορουμένους με αποτελεσματικά ένδικα μέσα στις περιπτώσεις παραβίασης της παρ. 1, ήτοι όταν το τεκμήριο της αθωότητας θίγεται δια δημοσίων δηλώσεων και δικαστικών αποφάσεων. Η υποχρέωση αυτή ουσιαστικά απορρέει από το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ και 47 του Χάρτη σχετικά με το δικαίωμα για αποτελεσματική προσφυγή⁴⁸. Προς συμμόρφωση με την εν λόγω επιταγή, ο νόμος ενσωμάτωσης προβλέπει στο άρθρο 7 ως ένδικο μέσο προστασίας από την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας την δυνατότητα έγερσης αστικής αγωγής αποζημίωσης κατά τις διατάξεις του άρθρου 105 κι 106 του ΕισΝΑΚ προς αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη το θιγόμενο πρόσωπο.

Η εν λόγω διάταξη του νόμου ενσωμάτωσης εγείρει δικαιολογημένα ορισμένους προβληματισμούς. Αρχικά, είναι γεγονός ότι ο νόμος αυτός δεν

⁴⁸ Τσόλκα Ο., «Το τεκμήριο της αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343 (ΕΕ) και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019), (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019)», σε «Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τάσεις και Προκλήσεις», 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ 138.

προέβλεψε και κάποια καινοτομία, αντίθετα περιορίστηκε στην πρόβλεψη ενός ένδικου μέσου που υφίστατο ήδη ως δυνατότητα. Το εν λόγω ένδικο μέσο είχε μάλιστα ήδη κριθεί ως ανεπαρκές από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Κώνστας κατά Ελλάδος⁴⁹, όπου η χώρα μας καταδικάστηκε για παραβίαση του άρθρου 13 της ΕΣΔΑ, κρίνοντας ότι η έγερση απλώς αστικής αγωγής αποζημιώσεως δεν καθίσταται ικανή να άρει πλήρως της παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας.

Το προβλεπόμενο στο άρθρο 7 του νόμου ενσωμάτωσης ένδικο μέσο δεν θεωρώ ότι αποτελεί ένδικο μέσο «προστασίας» από την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας, αλλά μάλλον καλύτερα μέσο «ικανοποίησης». Τούτο διότι η ευδοκίμηση της εν λόγω αγωγής τελεί υπό την προϋπόθεση της συνδρομής του στοιχείου της βλάβης στο πρόσωπο του θιγόμενου και ουσιαστικά συνίσταται στην απλή χρηματική ικανοποίησή του. Κατά τη γνώμη μου, η εν λόγω δυνατότητα μοιάζει με την περίπτωση της ικανοποίησης της ηθικής βλάβης του άρθρου 932 του ΑΚ, χωρίς να καθίσταται ικανή να ανορθώσει την ίδια την βλάβη του υπόπτου ή κατηγορουμένου αυτή καθ' αυτή. Άλλωστε στην ίδια την Οδηγία και δη στην σκέψη 44 του προοιμίου της ορίζεται ρητώς ότι: *«ένα αποτελεσματικό μέσο ένδικης προστασίας, που είναι διαθέσιμο σε περίπτωση παραβίασης οποιουδήποτε από τα δικαιώματα που ορίζονται στην παρούσα οδηγία, θα πρέπει στο μέτρο του δυνατού να έχει ως αποτέλεσμα την επαναφορά του υπόπτου ή κατηγορουμένου στη θέση που θα είχε εάν δεν είχαν παραβιαστεί τα δικαιώματά του, προκειμένου να διαφυλαχτεί το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και τα δικαιώματα της υπεράσπισης»*.

Ειδικότερα, το άρθρο 7 του νόμου ενσωμάτωσης δεν εισάγει κάποιο πρακτικό κι αποτελεσματικό ένδικο μέσο με το οποίο να καθίσταται δυνατή η πραγματική αποκατάσταση της παραβίασης του τεκμηρίου της αθωότητας,

⁴⁹ ΕΔΔΑ, Konstas κατά Ελλάδος, 24 Μαΐου 2011.

αντιθέτως φαίνεται να αποδέχεται την νέα κατάσταση που ενδεχομένως να δημιουργηθεί εις βάρος του κατηγορουμένου, εφόσον αυτός δύναται να ικανοποιηθεί ηθικά- χρηματικά. Επιπλέον, το θιγόμενο πρόσωπο δικαιούται αποζημίωσης μόνο εφόσον αποδείξει την βλάβη που έχει υποστεί. Υπό την έννοια αυτή, ουδέν μέσο προστασίας, ή έστω και «ικανοποίησης», προβλέπεται στην περίπτωση που υφίσταται μεν σε κάποιο στάδιο της ποινικής διαδικασίας προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας, εκδίδεται δε αθωωτική απόφαση.

Την δυνατότητα πραγματικής άρσης της προσβολής του τεκμηρίου της αθωότητας προέβλεψε ο εθνικός μας νομοθέτης με την διάταξη του άρθρου 171 παρ. 1 περ. δ' του ΚΠΔ, σύμφωνα με την οποία επέρχεται απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας αν δεν τηρηθούν οι διατάξεις σχετικά με «την εμφάνιση, την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση του κατηγορουμένου ή του προσώπου στο οποίο αποδίδεται η πράξη κατά την προκαταρκτική εξέταση και την άσκηση των δικαιωμάτων που τους παρέχονται από τον νόμο, την ΕΣΔΑ (...) και τον Χάρτη Θεμελιωδών Ελευθεριών της ΕΕ». Ωστόσο, ακόμα κι η εν λόγω διάταξη δεν ικανοποιεί πλήρως τις επιταγές της ενωσιακής Οδηγίας, καθώς η απόλυτη ακυρότητα του άρθρου 171 του ΚΠΔ δύναται να επέλθει λόγω παραβίασης του τεκμηρίου της αθωότητας μόνο στην περίπτωση που αυτό παραβιαστεί από το ίδιο το δικαστήριο. Δεν καλύπτεται, δηλαδή, η δεύτερη πτυχή του άρθρου 4 παρ. 1 της Οδηγίας, η οποία αφορά στην παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας από δημόσιες δηλώσεις φορέων της εκτελεστικής εξουσίας. Το θιγόμενο πρόσωπο δεν δύναται εν τοις πράγμασι να προβάλει ακυρότητα της ποινικής διαδικασίας λόγω παραβίασης του τεκμηρίου της αθωότητας δια δημοσίων δηλώσεων ή αναφορών φορέων κρατικής εξουσίας περί της ενοχής του⁵⁰.

⁵⁰ Τσόλκα Ο., «Το τεκμήριο της αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343 (ΕΕ) και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν.

Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι πρόσφατα η χώρα μας καταδικάστηκε από το ΕΔΔΑ λόγω μη πρόβλεψης αποτελεσματικού ενδίκου μέσου για τις περιπτώσεις παραβίασης του τεκμηρίου της αθωότητας. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ στην υπόθεση Σαββαΐδου κατά Ελλάδος⁵¹ έκρινε αφενός μεν ότι υφίστατο παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας μέσω δημοσίων δηλώσεων κρατικών αξιωματούχων, αφετέρου δε ότι κατά το εθνικό μας δίκαιο προβλεπόταν ουδέν αποτελεσματικό ένδικο βοήθημα, επιδικάζοντας έτσι αποζημίωση υπέρ της προσφεύγουσας για την αποκατάσταση της ηθικής της βλάβης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ – ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΕΣ ΠΤΥΧΕΣ ΤΟΥ ΤΕΚΜΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ

Όπως εκτέθηκε στο ανωτέρω κεφάλαιο της παρούσας εργασίας η προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας τυγχάνει πολυεπίπεδη, με την κατοχύρωση αυτού τόσο από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όσο παράλληλα κι από το πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά κι από το παράγωγο ενωσιακό δίκαιο με την θέσπιση της Οδηγίας (ΕΕ) 343/2016. Προκειμένου η παρεχόμενη προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας να είναι όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη, αυτή δεν αρκείται απλώς στο γενικό περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος, σύμφωνα με το οποίο ορισμένο πρόσωπο τεκμαίρεται αθώο μέχρι να αποδειχθεί νομίμως η ενοχή του. Η σφαιρική προστασία από προσβολές του τεκμηρίου της αθωότητας επιτάσσει την εξειδίκευση του γενικού αυτού ορισμού και δικαιώματος σε

4596/2019), (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019)», σε «Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τάσεις και Προκλήσεις», 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 140.

⁵¹ ΕΔΔΑ, Σαββαΐδου κατά Ελλάδος, 31 Ιανουαρίου 2023.

επιμέρους πτυχές. Είναι γεγονός ότι η παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας δύναται να λάβει πολλές διαφορετικές μορφές, δεν εξαντλείται δε αποκλειστικά στα αυστηρά πλαίσια της κάθε συγκεκριμένης ποινικής δίκης. Μέσω της πλούσιας νομολογίας του ΕΔΔΑ και κατ' ακολουθίαν της νομολογίας των δικαστηρίων της ΕΕ, καθώς και μέσω των ειδικότερων διατάξεων της ανωτέρω ενωσιακής οδηγίας, αναδεικνύονται ορισμένες ειδικότερες πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας.

Στο πλαίσιο αυτό, το τεκμήριο της αθωότητας διασφαλίζεται μέσω της αμερόληπτης κρίσης του δικαστηρίου, η οποία επιβάλλει να μην υπάρχει η προδιαμορφωμένη πεποίθησή ότι ο κατηγορούμενος έχει πράγματι τελέσει την πράξη που του αποδίδεται. Περαιτέρω, από το υπό εξέταση τεκμήριο απορρέουν υποχρεώσεις σχετικά με το βάρος της απόδειξης, ενώ επιτάσσεται αυστηρά η αμφιβολία να ερμηνεύεται υπέρ του κατηγορουμένου. Ακόμη, με το τεκμήριο της αθωότητας εισάγονται περιορισμοί αναφορικά με την χρήση νομικών και ουσιαστικών τεκμηρίων ενοχής, αναφορικά με την διατύπωση δικαστικών κρίσεων και δημοσίων δηλώσεων κρατικών αξιωματούχων. Τέλος, ιδίως μέσω της υπ' αριθμ'πν 343/2016 ενωσιακής δικαιοταξίας αναδεικνύεται η στενή σχέση μεταξύ του τεκμηρίου της αθωότητας και του δικαιώματος στην σιωπή και την μη αυτοενοχοποίηση.

I. Δικαστικές Κρίσεις

Κατά την νομολογία του ΕΔΔΑ⁵², ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνει τις κρίσεις του ένα ποινικό δικαστήριο ενδέχεται να παραβιάσει το τεκμήριο της αθωότητας προδικάζοντας ή υπονοώντας την ενοχή ενός προσώπου προ της

⁵² ΕΔΔΑ *Ismoilov and others κατά Ρωσίας*, 24 Απριλίου 2008 σκ. 166: «*The Court reiterates that the presumption of innocence will be violated if a judicial decision or a statement by a public official concerning a person charged with a criminal offence reflects an opinion that he is guilty before he has been proved guilty according to law*»

νομίμου κι οριστικής περατώσεως της ποινικής δίκης. Αυτό σημαίνει ότι το τεκμήριο της αθωότητας δύναται να προσβληθεί όχι μόνο κατά την ακροαματική διαδικασία μέσω προφορικών δηλώσεων, αλλά και μέσω της αιτιολόγησης μίας αποφάσεως, όταν από αυτή δίνεται η εντύπωση ότι ο δικαστής ήταν προκατειλημμένος έχοντας υιοθετήσει πρόωρη αξιολογική κρίση ως προς την ενοχή του προσώπου. Ιδίως σε παρεπόμενες δίκες και διαδικασίες, ακόμη και η διατύπωση απλής υποψίας θίγει κατάφωρα το τεκμήριο της αθωότητας. Υπογραμμίζεται, λοιπόν, από το ΕΔΔΑ η μεγάλη σημασία επιλογής των λέξεων από το Δικαστήριο κατά τη διατύπωση μίας κρίσης επί τω σκοπώ της προστασίας και του σεβασμού του τεκμηρίου της αθωότητας.

Υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, οι δηλώσεις των δικαστικών λειτουργών υπόκεινται σε αυστηρό έλεγχο. Το τεκμήριο της αθωότητας δύναται να παραβιαστεί αν μέσω δικαστικής αποφάσεως δημιουργείται απλώς η πεποίθηση περί της ενοχής ορισμένου προσώπου πριν αυτή κριθεί κι αποδειχθεί νομίμως. Δεν είναι απαραίτητο να διατυπώνεται ρητώς η πρόωρη κρίση περί ενοχής, αλλά αρκεί σε οποιοδήποτε σκεπτικό της απόφασης να υποδηλώνεται ότι ορισμένο πρόσωπο θεωρείται από το δικαστήριο ως ένοχο, είναι αρκετές δε οι περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες το σκεπτικό δικαστικών αποφάσεων αντιτίθεται με τις επιταγές του τεκμηρίου της αθωότητας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση Minelli κατά Ελβετίας⁵³, στην οποία ο κατηγορούμενος απαλλάχθηκε λόγω παραγραφής της αξιόποινης πράξης, πλην όμως καταδικάστηκε στην καταβολή των δικαστικών εξόδων. Η παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας, εν προκειμένω, δεν συνίσταται στην καταδίκη του στην δικαστική δαπάνη αυτή καθ' αυτή, αλλά στην αιτιολογία της εν λόγω καταδίκης, με την οποία ο εθνικός δικαστής

⁵³ ΕΔΔΑ, Minelli κατά Ελβετίας, 25 Μαρτίου 1983.

έκρινε ότι δέον όπως ο κατηγορούμενος καταδικαστεί στα δικαστικά έξοδα, καθώς εάν δεν είχε συμπληρωθεί ο χρόνος της παραγραφής, αυτός θα κηρυσσόταν κατά πάσα πιθανότητα ένοχος και θα εκδίκετο καταδικαστική απόφαση. Με το σκεπτικό αυτό δημιουργείται η εύλογη πεποίθηση ότι ο κατηγορούμενος, αν και απαλλάχθηκε για τυπικούς μεν λόγους, είναι ένοχος, κατά προφανή παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας.

Αντίστοιχη περίπτωση κατά την οποία ο εθνικός δικαστής, δεν αναφέρθηκε μεν ρητώς στην ενοχή του κατηγορουμένου, αλλά η διατύπωση του αιτιολογικού της αποφάσεως αντανάκλουσε σαφώς την άποψη ότι αυτός είναι ένοχος, ενώ η ενοχή του δεν είχε νομίμως αποδειχθεί κι επομένως ίσχυε το τεκμήριο της αθωότητας, είναι εκείνη της υπόθεσης Nerattini κατά Ελλάδος. Στην εν λόγω υπόθεση το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Σάμου, με σχετικό βούλευμά του, είχε καταλήξει στην διαπίστωση ήδη από το στάδιο των ερευνών ότι ο κατηγορούμενος είναι πιθανό να διαπράξει νέα αδικήματα αρχαιοκαπηλίας, απλώς επειδή στο σπίτι του εντοπίστηκαν αρχαιότητες. Η εν λόγω διατύπωση εμμέσως πλην σαφώς δημιουργεί την εντύπωση ότι ο κατηγορούμενος πράγματι είχε διαπράξει ήδη ένα αδίκημα για το οποίο δεν είχε ακόμη επισήμως κατηγορηθεί, δε δικαστεί. Επομένως, αν και δεν αναφέρθηκε ρητά ως ένοχος, η διατύπωση που επέλεξε το δικαστήριο υπήρξε προδήλως αντίθετη προς τις επιταγές του τεκμηρίου της αθωότητας⁵⁴.

Επισημαίνεται ότι η παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας κατά τα ανωτέρω, ήτοι κατά την διατύπωση πρόωρων κρίσεων εκ μέρους των δικαστικών αρχών, δεν δύναται να ιαθεί στην περίπτωση κατά την οποία, σε μεταγενέστερο χρόνο, ο κατηγορούμενος πράγματι κριθεί νομίμως κι επισήμως ένοχος. Σε καμία περίπτωση δεν δύναται να στερείται κανείς του

⁵⁴ ΕΔΔΑ, Nerattini κατά Ελλάδος, 18 Μαρτίου 2009, σκ. 23: « (...) According to the Court's case law, the presumption of innocence will be violated if, without the accused having previously been proved guilty according to the law and, notably, without his having had the opportunity of exercising his rights of defence, a judicial decision concerning him reflects an opinion that he is guilty (...)».

δικαιώματός του να τεκμαίρεται αθώος μέχρι τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του.

Από την νομολογία του ΕΔΔΑ συνάγεται ότι η προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας δεν περιορίζεται απλώς στην απαγόρευση ρητής διατύπωσης πρόωρων κρίσεων περί ενοχής, αλλά επεκτείνεται και σε κάθε διατύπωση ή αιτιολογική σκέψη, από την οποία δύναται ευλόγως να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι το δικαστήριο έχει υιοθετήσει πρόωρη κρίση εις βάρος του κατηγορουμένου.

II. Δημόσιες Αναφορές στην ενοχή ενός προσώπου

Πέραν των ανωτέρω περιπτώσεων, κατά τις οποίες το τεκμήριο της αθωότητας παραβιάζεται από διατυπώσεις και συλλογισμούς εκ μέρους των δικαστικών αρχών, το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένως κρίνει ότι το εν λόγω δικαίωμα δύναται να παραβιαστεί περαιτέρω κι από αντίστοιχες δημόσιες δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων. Τούτο διότι, όταν δηλώσεις φορέων της κρατικής εξουσίας διατυπώνονται κατά τρόπο που προδικάζουν την ενοχή ορισμένου προσώπου πριν αυτή αποδειχθεί σύμφωνα με τον νόμο, είναι ικανές να επηρεάσουν την κοινή γνώμη, δημιουργώντας την εντύπωση κι «επιβεβαιώνοντας» την ενοχή του κατηγορουμένου. Η εμβέλεια, επομένως, της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ επεκτείνεται επιπλέον και στην ρητορική κρατικών υψηλόβαθμων στελεχών, ακριβώς διότι τέτοιες παρεμβάσεις ενδέχεται να προεξοφλούν την ενοχή ορισμένου προσώπου πριν καν αυτή αξιολογηθεί από το δικαστήριο και χωρίς το θιγόμενο πρόσωπο να έχει κάνει χρήση των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων.

Στο σημείο αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση *Allenet de Ribemont* κατά Γαλλίας⁵⁵. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την δολοφονία μέλους του Κοινοβουλίου και πρώην Υπουργού της Γαλλίας μπροστά από την οικία του προσφεύγοντος, ο οποίος υπήρξε κι ένας εκ των συλληφθέντων. Σε συνέντευξη Τύπου, ο Υπουργός Εσωτερικών της Γαλλίας και ο Διευθυντής Ποινικών Ερευνών της Αστυνομίας του Παρισίου αναφέρθηκαν στην έρευνα γύρω από την ανωτέρω ανθρωποκτονία, με τα λεγόμενα τους να διακρίνονται από απόλυτη βεβαιότητα σχετικά με την εμπλοκή κι ενοχή του προσφεύγοντος. Ειδικότερα, διατυπώθηκε ρητώς το εξής: «*Οι ηθικοί αυτουργοί, ο κ. De Varga και ο συνεργός του ο κ. Ribemont ήταν οι εντολείς της ανθρωποκτονίας (...)*». Στην εν λόγω υπόθεση το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η Σύμβαση πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο ώστε να εγγυάται πρακτικά κι αποτελεσματικά τα δικαιώματα που κατοχυρώνει κι, ως εκ τούτου, το τεκμήριο της αθωότητας δεν παραβιάζεται αποκλειστικά και μόνο από δηλώσεις δικαστικών λειτουργιών, αλλά η εμβέλεια του είναι ευρύτερη, δεσμεύοντας κι επιβάλλοντας υποχρεώσεις και σε άλλες αρχές. Οι ως άνω υψηλόβαθμοι κρατικοί αξιωματούχοι κατέστησαν εκ των προτέρων ένοχο τον προσφεύγοντα με τις δημόσιες δηλώσεις τους, ενώ τη δεδομένη στιγμή εκείνος δεν είχε καν επίσημα κατηγορηθεί, δε δικαστεί, για συνέργεια στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας. Σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου, οι εν λόγω δηλώσεις υπήρξαν προδήλως ασύμβατες με το τεκμήριο της αθωότητας, παρουσιάζοντας ένα πρόσωπο ως ηθικό αυτουργό ανθρωποκτονίας, χωρίς ουδεμία επιφύλαξη και χωρίς η ενοχή του να έχει ακόμη αποδειχθεί από τον νόμο.

Αντίστοιχη είναι και η κρίση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Huseyn* κατά *Αζερμπαϊτζάν*⁵⁶ Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε διαδηλώσεις και επεισόδια που διαδραματίστηκαν από υποτηρικές της αντιπολίτευσης στο

⁵⁵ ΕΔΔΑ, *Allenet de Ribemont* κατά Γαλλίας, 10 Φεβρουαρίου 1995.

⁵⁶ ΕΔΔΑ, *Huseyn and Others* κατά *Αζερμπαϊτζάν*, 26 Ιουλίου 2011.

Αζερμπαϊτζάν. Οι εν προκειμένω προσφεύγοντες τύγχαναν ηγετικά στελέχη κομμάτων της αντιπολίτευσης και συνελήφθησαν και διώχθηκαν για την εμπλοκή τους στα επίδικα επεισόδια. Πριν την νόμιμη καταδίκη τους και την νόμιμη απόδειξη της ενοχής τους, έλαβαν χώρα πλείονα δημοσιεύματα στα οποία παρουσιάζονταν ήδη ως ένοχοι. Ειδικότερα, το Κοινοβούλιο προέβη στην υιοθέτηση ψηφίσματος «σχετικά με τις αντισυνταγματικές ενέργειες των κομμάτων της αντιπολίτευσης», το οποίο δημοσιεύτηκε σε εφημερίδες και με το οποίο αποδιδόταν στα εν λόγω κόμματα ευθύνη για μαζικές ταραχές, τραυματισμούς πολιτών, φθορές ξένης ιδιοκτησίας κι εν γένει για παράνομες ενέργειες, μνημονεύοντας τους προσφεύγοντες μάλιστα ως επικεφαλείς των επίδικων αξιόποινων πράξεων. Ακόμη, σε συνέντευξη τύπου διατυπώθηκε η εξής δήλωση: «...στις 15 και 16 Οκτωβρίου 2003 η καταστροφική αντιπολίτευση, κατόπιν άμεσης υποκίνησης από τους ηγέτες των κομμάτων *Müsavat, Ümid* και του Δημοκρατικού Κόμματος του Αζερμπαϊτζάν, *Isa Gambar, Rasul Guliyev, Sardar Jalaloglu [Mammadov], Iqbal Agazade* και άλλους, άρχισε να διαπράττει προσχεδιασμένες παράνομες ενέργειες, οι οποίες κατέληξαν σε μαζικές ταραχές.». Στη συνέχεια, ακολούθησαν κι άλλες επίσημες δηλώσεις παρόμοιου περιεχομένου κι από άλλους υψηλόβαθμους κρατικούς αξιωματούχους. Το ΕΔΔΑ στην εν λόγω υπόθεση έκρινε ότι οι δηλώσεις αυτές, πριν ακόμη εκδοθεί καταδικαστική απόφαση και κριθεί νομίμως η ενοχή των διωκόμενων προσώπων, λαμβανομένης υπόψη και της θεσμικής θέσης των προσώπων που τις διατύπωσαν, ήταν ικανές να προδικάσουν την ενοχή των προσφεύγοντων κι ως εκ τούτου παραβίασαν κατάφωρα το θεμελιώδες δικαίωμά τους στο τεκμήριο της αθωότητας.

Προς την ίδια κατεύθυνση, αναφορικά με την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας από κρατικούς αξιωματούχους, κινήθηκε το ΕΔΔΑ και στην

υπόθεση Konstas κατά Ελλάδος⁵⁷. Κατά τα πραγματικά περιστατικά της εν λόγω υπόθεσης, ο προσφεύγων, πρύτανης του Παντείου Πανεπιστημίου, κατηγορήθηκε για πλαστογραφία, απάτη κατά του Ελληνικού Δημοσίου, ψευδή δήλωση και υπεξαίρεση δημοσίου χρήματος και καταδικάστηκε σε ποινή κάθειρξης δεκατεσσάρων ετών. Σε χρόνο προγενέστερο της καταδίκης, είχαν λάβει χώρα δημόσιες δηλώσεις κρατικών αξιωματούχων, οι οποίες, κατά την κρίση του ΕΔΔΑ, παραβίασαν κατάφωρα το τεκμήριο της αθωότητας. Ήτοι, ειδικότερα, ο Αναπληρωτής Υπουργός Οικονομικών διατύπωσε δημοσίως τα εξής: *«Ποιοι είναι οι αδιάφθοροι; Οι συκοφάντες, οι γνωστοί βουλευτές του Σοσιαλιστικού Κόμματος και πρώην Υπουργοί του ΠΑΣΟΚ που έτρεξαν να υπερασπιστούν τους απατεώνες της Παντείου; (...). Σύμφωνα με την εφημερίδα «Το Βήμα», οι φίλοι σας υπεξάιρεσαν χρήματα του κου Σημίτη!»,* ενώ ο Πρωθυπουργός συμμετείχε σε συζήτηση ενώπιον της Ολομέλειας του Κοινοβουλίου δηλώνοντας: *«σκάνδαλο χωρίς προηγούμενο μιας ηθελημένης και οργανωμένης υπεξαίρεσης ύψους 8.000.000 ευρώ υπέρ των εμπλεκομένων, εις βάρος του Παντείου Πανεπιστημίου».* Στην επίμαχη απόφαση το ΕΔΔΑ υπογραμμίζει ότι το τεκμήριο της αθωότητας δύναται να παραβιαστεί όχι μόνο από τις δικαστικές αρχές, αλλά κι από κάθε εθνική αρχή. Περαιτέρω, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι οι κρατικοί αξιωματούχοι οφείλουν κατά τις δημόσιες δηλώσεις τους να επιδεικνύουν ιδιαίτερη σύνεση στη χρήση της γλώσσας, ήτοι να αποφεύγουν κάθε διατύπωση που θα μπορούσε, άμεσα ή έμμεσα, να προδικάσει την ενοχή ορισμένου προσώπου πριν ακόμη αυτή κριθεί οριστικά από το αρμόδιο δικαστήριο⁵⁸.

⁵⁷ ΕΔΔΑ, Konstas κατά Ελλάδος, 24 Μαΐου 2011.

⁵⁸ ΕΔΔΑ, Konstas κατά Ελλάδος, 24 Μαΐου 2011, σκ. 32-33 «32. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι αν η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας που θεσπίζεται από την παράγραφο 2 του άρθρου 6 αναφέρεται ανάμεσα στα στοιχεία της ποινικής δίκης που απαιτεί το άρθρο 6 §1, δεν περιορίζεται σε μια δικονομική εγγύηση σε θέματα ποινικής δίκης: η σημασία του είναι πιο ευρεία και απαιτεί από κάθε εκπρόσωπο του κράτους να μην δηλώνει ότι ένα άτομο είναι ένοχο παράβασης πριν αποδειχθεί η ενοχή του από ένα Δικαστήριο (βλ. προαναφερθείσα *Alenet de Ribemont*, §§ 35-36). Επίσης, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι μια παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας μπορεί να προέρθει όχι μόνον

Παρά την ανωτέρω καταδίκη, η χώρα μας καταδικάστηκε εκ νέου από το ΕΔΔΑ λόγω παραβίασης του τεκμηρίου της αθωότητας μέσω δημοσίων δηλώσεων κρατικών αξιωματούχων λίαν προσφάτως με την απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση Σαββαΐδου κατά Ελλάδος⁵⁹. Πολύ συνοπτικά, η προσφεύγουσα τύγγανε Γενική Γραμματέας Δημοσίων Εσόδων και κατηγορήθηκε για παράβαση καθήκοντος κι απιστίας. Προ της νομίμου αποδείξεως της ενοχής της, έλαβαν χώρα δημόσιες δηλώσεις της τότε κυβερνητικής εκπροσώπου, οι οποίες είχαν ως εξής: «δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι οι δημόσιοι λειτουργοί ενεργούν ενάντια στο δημόσιο συμφέρον και συμβάλλουν στην ανάπτυξη ορισμένων επιχειρήσεων που ευνοήθηκαν από προηγούμενες κυβερνήσεις και αποτέλεσαν τον πυρήνα της διαφθοράς». Αναφορικά με την επίμαχη αυτή δήλωση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παραβιάστηκε κατάφωρα το τεκμήριο της αθωότητας λόγω αφενός της υψηλόβαθμης θέσης της κυβερνητικής εκπροσώπου, αφετέρου δε της διατύπωσης που επέλεξε, η οποία ήταν όλως πρόσφορη να επηρεάσει σημαντικά την διενεργούμενη προκαταρκτική εξέταση εις βάρος της κατηγορούμενης.

Το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένως τοποθετηθεί ως ανωτέρω σε πλείονες απόφασεις του αναφορικά με την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας από φορείς κρατικής εξουσίας. Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι το τεκμήριο της αθωότητας δεν παραβιάζεται όταν οι δημόσιες δηλώσεις των κρατικών αρχών περιορίζονται στην αντικειμενική ενημέρωση δια του Τύπου

από ένα δικαστή ή ένα δικαστήριο αλλά και από άλλες δημόσιες Αρχές (Daktaras κατά Λιθουανίας, αρ. 42095/98, §§ 41-42, CEDH 2000-X). Αυτό οφείλεται στο ότι το τεκμήριο αθωότητας, ως δικονομικό δικαίωμα, συμμετέχει κυρίως στον σεβασμό των δικαιωμάτων υπεράσπισης και ευνοεί συγχρόνως τον σεβασμό της τιμής και της αξιοπρέπειας του διωκόμενου. 33. Ως προς αυτό, το Δικαστήριο υπογραμμίζει την σημασία της επιλογής των όρων από τους εκπροσώπους του κράτους στις δηλώσεις που διατυπώνουν πριν δικαστεί ένα άτομο και αναγνωριστεί ως ένοχο αδικήματος. Θεωρεί έτσι ότι αυτό που έχει σημασία για τους σκοπούς εφαρμογής της προαναφερθείσας διάταξης, είναι το πραγματικό νόημα των σχετικών δηλώσεων, και όχι η γραμματική τους διατύπωση (Laventis κατά Λεττονίας, αρ. 58442/00, §126, 28 Νοεμβρίου 2002). Εντούτοις, το αν η δήλωση ενός δημόσιου λειτουργού αποτελεί παραβίαση της αρχής του τεκμηρίου αθωότητας πρέπει να απαντηθεί στο πλαίσιο των ειδικών περιστάσεων στις οποίες διατυπώθηκε η επίδικη δήλωση (βλ. ιδίως Adolf κατά Αυστρίας, 26 Μαρτίου 1982, σειρά Α αρ. 49, §§ 36-41).»

⁵⁹ΕΔΔΑ, Σαββαΐδου κατά Ελλάδος, 31 Ιανουαρίου 2023.

σχετικά με την πορεία μίας εκκρεμούς ποινικής υποθέσεως, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι η παρεχόμενες πληροφορίες βασίζονται σε αντικειμενικά και πραγματικά περιστατικά κι όχι σε υποκειμενικές αξιολογήσεις και πρόωρες προσωπικές εκτιμήσεις, ενώ παράλληλα σε σωρεία υποθέσεων το ΕΔΔΑ έχει υπογραμμίσει την αναγκαιότητα της ενημέρωσης και πληροφόρησης του κοινού⁶⁰. Άλλωστε, δεν γίνεται να παραγνωριστεί η σημασία της ελευθερίας του Τύπου και της πληροφόρησης.

Η εν λόγω πτυχή του τεκμηρίου της αθωότητας σχετικά με τις δημόσιες αναφορές και δηλώσεις περί της ενοχής ενός προσώπου από φορείς κρατικής εξουσίας, και δη από υψηλόβαθμα στελέχη, αναδεικνύεται κι από την Οδηγία (ΕΕ) 343/2016. Το τέταρτο άρθρο της Οδηγίας (ΕΕ) 343/2016 κάνει λόγο για τις δημόσιες αναφορές στην ενοχή ενός προσώπου, επιδιώκοντας να διασφαλίσει ότι ουδέν πρόσωπο θα αναφέρεται ως ένοχο από δημόσιες, αλλά και δικαστικές αρχές, πριν η ενοχή του να αποδειχθεί νομίμως. Επιβάλλει κατ' ουσίαν έναν κανόνα συμπεριφοράς, υποχρεώνοντας τα κράτη μέλη να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα, ώστε οι δημόσιες κρατικές αλλά και δικαστικές αρχές να μην παραβιάζουν το τεκμήριο της αθωότητας. Η εν λόγω παραβίαση δύναται να τελεστεί μέσω του αιτιολογικού μίας δικαστικής απόφασης, αλλά και δια δημοσίων δηλώσεων κρατικών αξιωματούχων, αντίστοιχες δε περιπτώσεις αναδείχθηκαν ανωτέρω μέσω της νομολογίας του ΕΔΔΑ⁶¹.

⁶⁰ ΕΔΔΑ, The Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 26 Απριλίου 1979 και ΕΔΔΑ, The Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 7 Δεκεμβρίου 1976, σκ. 49: «(...)Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of such a society, one of the basic conditions for its progress and for the development of every man. Subject to paragraph 2 of Article 10 (art. 10-2), it is applicable not only to "information" or "ideas" that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population. Such are the demands of that pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no "democratic society". This means, amongst other things, that every "formality", "condition", "restriction" or "penalty" imposed in this sphere must be proportionate to the legitimate aim pursued(..)».

⁶¹ Βλ. ενδεικτικά: ΕΔΔΑ, Nerattini κατά Ελλάδος, 18 Μαρτίου 2009, ΕΔΔΑ, Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας, 10 Φεβρουαρίου 1995, ΕΔΔΑ, Konstas κατά Ελλάδος, 24 Μαΐου 2011 κλπ. για την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας από δημόσιες δηλώσεις και ΕΔΔΑ Ismoilov and others κατά Ρωσίας, 24

Η εν λόγω Οδηγία και οι περιορισμοί της όσον αφορά τις δημόσιες δηλώσεις δεσμεύουν όχι μόνο το εθνικό εκείνο δικαστήριο που θα κληθεί να αποφανθεί επί της ενοχής ενός συγκεκριμένου προσώπου, αλλά τους δικαστικούς λειτουργούς εν γένει, καθώς επίσης και το σύνολο των δημοσίων λειτουργών και κρατικών αξιωματούχων. Ειδικότερα, οι αποδέκτες της διάταξης του άρθρου 4 της εν λόγω Οδηγίας εξειδικεύονται από την υπ' αριθμόν 17 σκέψη του προοίμιου, η οποία ορίζει ότι ως δημόσια δήλωση δημοσίων αρχών νοείται κάθε δήλωση σχετική με την τέλεση μίας αξιόποινης πράξεως, η οποία γίνεται από αρχή που συμμετέχει στην εκάστοτε ποινική διαδικασία πχ από το δικαστήριο, την αστυνομία κλπ, ή από οποιαδήποτε άλλη δημόσια αρχή, όπως για παράδειγμα από υπουργούς κι άλλους κρατικούς αξιωματούχους.

Το προστατευτικό πεδίο της εν λόγω διάταξης του άρθρου 4 καταλαμβάνει, εκτός από τις δημόσιες δηλώσεις, επιπλέον και τις δικαστικές αποφάσεις, συνδυάζοντας σε μία διάταξη δύο ξεχωριστές πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας, ήτοι ενσωματώνοντας κι εκείνη περί δικαστικών κρίσεων, όπως αναλύθηκε υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ στην ανωτέρω υπό Ι. ενότητα του παρόντος κεφαλαίου.

Ωστόσο, δεν καταλαμβάνει ανεξαιρέτως κάθε δικαστική απόφαση. Ρητώς εξαιρούνται οι αποφάσεις περί της ενοχής, οι αποφάσεις των εισαγγελικών αρχών περί απόδειξης της ενοχής ενός προσώπου και οι προκαταρκτικές αποφάσεις δικονομικής φύσεως οι οποίες βασίζονται σε υπόνοιες ή ενοχοποιητικά στοιχεία. Αντίστοιχα η ίδια διάταξη δεν καταλαμβάνει κι όλες τις δημόσιες δηλώσεις ανεξαιρέτως, καθώς αναγνωρίζει το δικαίωμα πληροφόρησης του κοινού για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Ειδικότερα, στην σκέψη 18 του προοίμιου ορίζεται ότι οι δημόσιες αρχές δεν εμποδίζονται να μεταδίδουν δημοσίως πληροφορίες σχετικά με κάποια ποινική

Απριλίου 2008, ΕΔΔΑ, Minelli κατά Ελβετίας, 25 Μαρτίου 1983 κλπ. για την προσβολή του τεκμηρίου της αθωότητας από δικαστικές αποφάσεις.

διαδικασία. Υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι, κατά τις εκάστοτε περιστάσεις, η πληροφόρηση του κοινού κρίνεται απολύτως αναγκαία κι ότι διατηρείται η δέουσα διακριτικότητα, ώστε να μην δημιουργείται η πρόωρη πεποίθηση ότι το πρόσωπο είναι πράγματι ένοχο. Όπως ανωτέρω αναλύθηκε δια της νομολογίας του ΕΔΔΑ αναφορικά με τις δημόσιες δηλώσεις και το τεκμήριο της αθωότητας, κρίνεται ιδιαιτέρως σημαντική η επιλογή των λέξεων, ήτοι οι δημόσιοι λειτουργοί οφείλουν να επιδεικνύουν την δέουσα φειδώ και προσοχή. Ακριβώς προς αυτήν την κατεύθυνση κινήθηκε κι ο ενωσιακός νομοθέτης επισημαίνοντας ότι δεν θα πρέπει να δημιουργείται η «εντύπωση ότι ορισμένο πρόσωπο είναι ένοχο όσο η ενοχή του δεν έχει αποδειχτεί σύμφωνα με τον νόμο».

Στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής αναφορικά με την συμβατότητα εθνικής νομοθεσίας με το άρθρο 4 της Οδηγίας έχει κληθεί να αποφανθεί το ΔΕΕ με την από 05/09/2019 απόφασή του στην υπόθεση C-377/18 ΑΗ και λοιποί. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα πραγματικά περιστατικά της εν λόγω υπόθεσης, επρόκειτο για έξι πρόσωπα τα οποία κατηγορήθηκαν για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. Ένας εκ των κατηγορουμένων προσέφυγε στον θεσμό της ποινικής συνδιαλλαγής, ομολογώντας την ενοχή του ενώπιον του Εισαγγελέα με αντάλλαγμα την μείωση της ποινής του. Οι υπόλοιποι συγκατατέθηκαν στην σύναψη της εν λόγω συμφωνίας, επιφυλασσόμενοι ότι η συναίνεσή τους δεν σημαίνει ότι ομολογούν την ενοχή τους. Σύμφωνα με εθνική διάταξη, για την εν λόγω συμφωνία συντάσσεται πράξη η οποία μνημονεύει ότι τελέστηκε πράξη από τον συγκεκριμένο κατηγορούμενο, η οποία πράξη και του καταλογίζεται. Αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος ήταν κατά πόσο συμβαδίζει με την διάταξη του άρθρου 4 της Οδηγίας η μνεία και των λοιπών προσώπων-συγκατηγορουμένων στο ανωτέρω πρακτικό της συμφωνίας, λόγω της φύσης του αποδιδόμενου αδικήματος. Το ΔΕΕ έκρινε ότι η μνεία και μόνο των λοιπών συγκατηγορουμένων στο κείμενο του πρακτικού συμφωνίας δεν

παραβιάζει το δικαίωμά τους στο τεκμήριο της αθωότητας, εφόσον η αναφορά τους είναι αναγκαία για τον χαρακτηρισμό της ευθύνης του ομολογούντος κατηγορουμένου κι εφόσον, παράλληλα, υπάρχει ειδικότερη μνεία ότι οι λοιποί συγκατηγορούμενοι διώκονται στο πλαίσιο άλλης αυτοτελούς ποινικής διαδικασίας κι ότι η ενοχή τους δεν έχει ακόμη αποδειχθεί σύμφωνα με τον νόμο. Στην απόφαση αυτή, το ΔΕΕ συντάσσεται προφανώς με σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με τις δημόσιες δηλώσεις - δικαστικές αποφάσεις και την σχέση τους με το τεκμήριο της αθωότητας, τονίζοντας τη σημασία της επιλογής των λέξεων και της γνωστοποίησης μόνο των όλως αναγκαίων πληροφοριών⁶².

Στο σημείο αυτό, κρίνεται επιτακτική και μία σύντομη αναφορά στην παράγραφο 2 του άρθρου 4 της Οδηγίας, σύμφωνα με την οποία «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι υπάρχουν διαθέσιμα κατάλληλα μέτρα σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης που προβλέπεται στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου(...)», ήτοι ειδικότερα, πρέπει να προβλέπονται τα

⁶² ΔΕΕ, C-377/18, ΑΗ και λοιποί, 05 Σεπτεμβρίου 2019, σκ. 43-44: «43. ο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας παραβιάζεται αν δικαστική απόφαση ή επίσημη δήλωση σχετικά με κατηγορούμενο περιέχει σαφή δήλωση ότι ο ενδιαφερόμενος διέπραξε την προσαπτόμενη παράβαση, χωρίς να υπάρχει καταδίκη του με ισχύ δεδικασμένου. Στο πλαίσιο αυτό, το ως άνω δικαστήριο υπογράμμισε τη σημασία που έχουν η επιλογή της διατύπωσης που χρησιμοποιήσαν οι δικαστικές αρχές, οι συγκεκριμένες περιστάσεις υπό τις οποίες χρησιμοποιήθηκε η διατύπωση αυτή καθώς και η φύση και το πλαίσιο της σχετικής διαδικασίας (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 27ης Φεβρουαρίου 2014, *Karataş κατά Γερμανίας*, CE:ECHR:20140227JUD001710310, § 63). 44. Το ως άνω δικαστήριο αναγνώρισε ότι, στις περίπλοκες ποινικές διαδικασίες όπου εμπλέκονται πολλοί ύποπτοι οι οποίοι δεν μπορούν να δικαστούν μαζί, το εθνικό δικαστήριο, προκειμένου να εκτιμήσει την ενοχή των κατηγορουμένων, ενίοτε πρέπει οπωσδήποτε να κάνει μνεία της συμμετοχής τρίτων που θα δικαστούν ίσως χωριστά στη συνέχεια. Το εν λόγω δικαστήριο διευκρίνισε, ωστόσο, ότι, αν πρέπει να μνημονευθούν πραγματικά περιστατικά σχετικά με την εμπλοκή τρίτων, το επιλαμβανόμενο δικαστήριο θα πρέπει να αποφύγει να γνωστοποιήσει περισσότερες πληροφορίες από όσες είναι αναγκαίες για την ανάλυση της νομικής ευθύνης των ατόμων που δικάζονται ενώπιον αυτού. Επιπλέον, το ίδιο δικαστήριο υπογράμμισε ότι το σκεπτικό των δικαστικών αποφάσεων πρέπει να διατυπώνεται κατά τρόπον ώστε να αποφεύγεται μια ενδεχόμενη πρόωγη κρίση σχετικά με την ενοχή τρίτων εμπλεκόμενων, ικανή να διακυβεύσει τη δίκαιη εξέταση των κατηγοριών σε βάρος τους στο πλαίσιο αυτοτελούς διαδικασίας (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 27ης Φεβρουαρίου 2014, *Karataş κατά Γερμανίας*, CE:ECHR:20140227JUD001710310, § 64 και 65· βλ., επίσης, απόφαση τους ΕΔΔΑ της 23ης Φεβρουαρίου 2016, *Navalnyy και Ofitserov κατά Ρωσίας*, CE:ECHR:2016:0223JUD004663213, § 99)».

κατάλληλα ένδικα μέσα επί των σκοπών της πλήρους διασφάλισης του τεκμηρίου της αθωότητας. Η επιταγή αυτή για πρόβλεψη αποτελεσματικών ενδίκων μέσων προστασίας απορρέει από την διάταξη του άρθρου 47 του Χάρτη, σχετικά με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, αλλά κι από το αντίστοιχο άρθρο 13 της ΕΔΣΑ⁶³.

III. Το βάρος απόδειξης και η αρχή in dubio pro reo

Μία από τις πιο κρίσιμες ειδικότερες εκφάνσεις του τεκμηρίου της αθωότητας αποτελεί η σχέση του με την θεμελιώδη δικαιοκή αρχή της in dubio pro reo, καθώς επίσης και η σύνδεση αυτού με την κατανομή του βάρους απόδειξης. Σημειωτέον, κατ' αρχήν, ότι το τεκμήριο της αθωότητας είναι, εκ της φύσεώς του, τεκμήριο μαχητό, δύναται δε να ανατραπεί όταν έχει συγκεντρωθεί το απαιτούμενο επίπεδο αποδεικτικών στοιχείων, ικανών να οδηγήσουν στην καταδίκη. Εφόσον δε το απαιτούμενο επίπεδο αποδείξεων δεν πληρούται, το τεκμήριο της αθωότητας διατηρεί άκαμπτο την ισχύ του, επιβάλλοντας την έκδοση αθωωτικής απόφασης.

Πριν την επίτευξη του κατά τα ανωτέρω επιπέδου απόδειξης, το δικαστήριο οφείλει να τεκμαίρει το κατηγορούμενο πρόσωπο ως αθώο. Το απαιτούμενο επίπεδο απόδειξης μπορεί να διαφέρει, ήτοι άλλοτε να είναι υψηλό κι άλλοτε χαμηλό, ανάλογα δε με τα συστατικά στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του κάθε εγκλήματος. Τα υψηλά επίπεδα απόδειξης για την ανατροπή του τεκμηρίου της αθωότητας επιδιώκουν να διασφαλίσουν και να αποτρέψουν τον κίνδυνο καταδίκης αθών προσώπων. Στην περίπτωση κατά την οποία υφίσταται αμφιβολία ως προς την πλήρωση του κάθε φορά απαιτούμενου επιπέδου απόδειξης, τυγχάνει εφαρμογής η

⁶³ Τσόλκα Ο., Το τεκμήριο της αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: Επί της Οδηγίας 2016/343 ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (Κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019)», σε «Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τάσεις και Προκλήσεις», 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 138.

αρχή της *in dubio pro reo*, κατά την οποία το δικαστήριο οφείλει να αποφανθεί υπέρ του κατηγορουμένου.

Ως μαχητό, δε, το τεκμήριο της αθωότητας, αλλά και ως θεμελιώδες δικαίωμα, φέρει χαρακτήρα υποχρεωτικό. Η υποχρεωτικότητα του τεκμηρίου της αθωότητας αναδεικνύεται μέσα από την σχέση του με το βάρος απόδειξης, ήτοι απαιτείται η απόδειξη της τέλεσης του αποδιδόμενου αδικήματος να αποδεικνύεται από την κατηγορούσα αρχή, ενώ ουδέποτε μετατίθεται το βάρος αυτό στην υπεράσπιση. Σε αντίθετη περίπτωση το τεκμήριο της αθωότητας παραβιάζεται. Συνέπεια τούτου αποτελεί ότι ο κατηγορούμενος ουδεμία υποχρέωση απόδειξης της αθωότητός του φέρει, ήτοι σε περίπτωση που δεν συγκεντρωθούν οι απαραίτητες αποδείξεις και ισχυρά ενοχοποιητικά στοιχεία, δέον όπως κηρυχθεί αθώος, ακόμη κι αν ουδέν επιχείρημα ο ίδιος προέβαλε προς υπεράσπισή του.

Όσον αφορά την αρχή της *in dubio pro reo*, ως ειδικότερη έκφανση του τεκμηρίου της αθωότητας, αυτή σημαίνει ότι κάθε αμφιβολία ως προς την συνδρομή επαρκών αποδεικτικών στοιχείων, πρέπει να ερμηνεύεται υπέρ του κατηγορουμένου, καθοδηγώντας με τον τρόπο αυτό τα δικαιοδοτικά όργανα σε περιπτώσεις αβεβαιότητας⁶⁴.

Ζήτημα δύναται να ανακύψει σε περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δικαστήριο αποφασίζει την ενοχή ενός προσώπου, πλην όμως η απόφαση δεν είναι επαρκώς αιτιολογημένη. Ενδεικτικά αναφέρεται η απόφαση του ΕΔΔΑ επί της υποθέσεως *Melich and Beck κατά Τσεχίας*⁶⁵, η οποία αφορά σε περιστατικό συμπλοκής μεταξύ των προσφεύγοντων κι αστυνομικών, κατόπιν του οποίου οι προσφεύγοντες κατηγορήθηκαν και καταδικάστηκαν για επίθεση κατά δημοσίου υπαλλήλου, ενώ οι εκδοχές αμφότερων των πλευρών

⁶⁴ «The Presumption of Innocence in International Human Rights and Criminal Law», Ebrary, διαθέσιμο στο: [The presumption of innocence is mandatory: the relationship between the presumption of innocence and the burden of proof](#), τελευταία πρόσβαση: 14 Δεκεμβρίου 2025.

⁶⁵ ΕΔΔΑ, *Melich and Beck κατά Τσεχίας*, 24 Ιουλίου 2008.

ως προς τα γεγονότα δεν ταυτίζονταν. Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ενώπιον του ΕΔΔΑ ότι το εθνικό δικαστήριο εκτίμησε αυθαίρετα τις αποδείξεις και ενήργησε με προειλημμένη αντίληψη περί της ενοχής τους. Το ΕΔΔΑ στην απόφασή του επεσήμανε ότι η αρχή της *in dubio pro reo*, ως ειδικότερη έκφανση του τεκμηρίου της αθωότητας, απαιτεί οι δικαστικές αρχές να μην εκκινούν από προειλημμένη αντίληψη ότι ο κατηγορούμενος πράγματι έχει διαπράξει την αποδιδόμενη σε αυτόν πράξη, ότι το βάρος της απόδειξης βαρύνει την κατηγορία κι ότι οι αμφιβολίες πρέπει να ωφελούν τον κατηγορούμενο. Ειδικότερα, έκρινε ανεπαρκή την αιτιολόγηση του εθνικού δικαστηρίου ως προς την αναξιопιστία των μαρτύρων υπεράσπισης, αποφασίζοντας, εν τέλει, ότι πράγματι στην προκειμένη περίπτωση υπήρξε παραβίαση της διάταξης του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ.

Η κατανομή του βάρους απόδειξης συνιστά επομένως μία εκ των ειδικότερων εκφάνσεων του τεκμηρίου της αθωότητας, όπως αυτό έχει ερμηνευθεί δια της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Το τεκμήριο της αθωότητας, από την ίδια την φύση του, απαιτεί το βάρος απόδειξης να φέρει η κατηγορούσα αρχή. Ακριβώς το ζήτημα αυτό ρυθμίζει και η ενωσιακή Οδηγία 343/2016 στην διάταξη του άρθρου 6, σύμφωνα με την οποία «τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η εισαγγελική αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και των κατηγορουμένων. Τούτο ισχύει με την επιφύλαξη οποιασδήποτε υποχρέωσης του δικαστή ή του αρμόδιου δικαστηρίου να αναζητούν τόσο ενοχοποιητικά όσο κι απαλλακτικά στοιχεία και του δικαιώματος της υπεράσπισης να προσκομίζει αποδεικτικά στοιχεία, σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σκέψη 23 του προϊμίου, σύμφωνα με την οποία «(...)τα κράτη μέλη που δεν διαθέτουν κατηγορητικό σύστημα θα πρέπει να μπορούν να διατηρήσουν το ισχύον σύστημα τους εφόσον συνάδει με την παρούσα οδηγία (...)». Το αληθές είναι ότι στο σύστημα, το οποίο

εφαρμόζει και η χώρα μας, δεν δύναται να θεωρηθεί ότι ο εισαγγελέας βαρύνεται με «βάρος απόδειξης», καθώς δεν πράττει ως «αντίδικος» του κατηγορουμένου, αλλά, αντιθέτως, από την στιγμή της κίνησης της ποινικής δίωξης, είναι υποχρεωμένος να ερευνά, όπως και το δικαστήριο, την αλήθεια, άρα τόσο ενοχοποιητικά, όσο κι απαλλακτικά στοιχεία. Ταυτόχρονα, ούτε ο ίδιος ο κατηγορούμενος φέρει οποιοδήποτε βάρος απόδειξης, αφενός λόγω της εφαρμογής του συζητητικού ποινικοδικονομικού συστήματος, αφετέρου δε διότι ουδέν χρειάζεται να αποδείξει, αφού η αθωότητά του έτσι κι άλλως τεκμαίρεται⁶⁶. Η διάταξη του άρθρου 6 της Οδηγίας θα πρέπει να ερμηνευτεί υπό την έννοια ότι ο κατηγορούμενος δεν φέρει την υποχρέωση να αποδείξει την αθωότητά του, άλλως το τεκμήριο της αθωότητας παραβιάζεται ευθέως⁶⁷. Άλλωστε, αντικείμενο της ποινικής δίκης είναι η απόδειξη της ενοχής, κι όχι το αντίθετο, ήτοι η απόδειξη της αθωότητας.

Ζήτημα ανακύπτει σχετικά με το επιτρεπτό της χρήσης νομικών κι ουσιαστικών τεκμηρίων, τα οποία κατ' ουσίαν αντιστρέφουν το βάρος απόδειξης. Το ζήτημα αυτό δεν έχει ρυθμιστεί σαφώς στην υπό κρίση Οδηγία, παρά μόνο στην σκέψη 22 του προοιμίου της⁶⁸, στην οποία φαίνεται ο ενωσιακός νομοθέτης να υιοθετεί την νομολογία του ΕΔΔΑ. Ενδεικτικά, στην υπόθεση *Salabiaku* κατά Γαλλίας, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι η ΕΣΔΑ δεν απαγορεύει κατ' αρχήν την χρήση τέτοιων τεκμηρίων, αλλά ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να τα χρησιμοποιούν εντός ορίων⁶⁹. Η χρήση τους, επί τω σκοπώ

⁶⁶ Ανδρουλάκης Ν., «Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης», Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2020, σ. 239-241.

⁶⁷ Σαββίδης Ν., «Το τεκμήριο της αθωότητας στην ποινική διαδικασία υπό το πρίσμα της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Αρείου Πάγου- Επίκαιρα ζητήματα σχετικά με το «βάρος απόδειξης» στην ποινική δίκη, την αρχή *in dubio pro reo* και την ανάγκη αιτιολογημένης απόρριψης (μόνο;) των «αυτοτελών ισχυρισμών»», ΠοινΔικ 12/2023, σ. 1303.

⁶⁸ Οδηγία (ΕΕ) 343/2016, σκέψη 22 Προοιμίου: «(...)Τα τεκμήρια αυτά θα πρέπει να περιορίζονται σε λογικά όρια, με συνεκτίμηση της σοβαρότητας του διακυβεύματος και διαφύλαξη των δικαιωμάτων της υπεράσπισης, ενώ τα χρησιμοποιούμενα μέσα θα πρέπει να είναι ευλόγως αναλογικά με τον επιδιωκόμενο θεμιτό στόχο. Τέτοια τεκμήρια θα πρέπει να είναι μαχητά κι εν πάση περιπτώσει θα πρέπει να χρησιμοποιούνται μόνον υπό τον όρο ότι τηρούνται τα δικαιώματα της υπεράσπισης».

⁶⁹ ΕΔΔΑ, *Salabiaku* κατά Γαλλίας, 7 Οκτωβρίου 1988, σκ. 28: «(...)Presumptions of fact or of law operate in every legal system. Clearly, the Convention does not prohibit such presumptions in principle.

της προστασίας του τεκμηρίου της αθωότητας, επιτρέπεται υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Θα πρέπει αφενός να διασφαλίζονται τα δικαιώματα της υπεράσπισης, ήτοι τα τεκμήρια αυτά θα πρέπει να είναι μαχητά και να παρέχεται στον κατηγορούμενο η δυνατότητα αντίκρουσής τους. Η αποστέρηση του κατηγορουμένου από τα υπερασπιστικά του δικαιώματα εξαιτίας της χρήσης τεκμηρίων ουδόλως συμβατή είναι με τις επιταγές του τεκμηρίου της αθωότητας⁷⁰. Περαιτέρω, κατά την χρήση των τεκμηρίων θα πρέπει να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας, καθώς επίσης θα πρέπει, παράλληλα, να αξιολογούνται και τα λοιπά αποδεικτικά στοιχεία⁷¹.

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 6 της Οδηγίας εισάγει την αρχή της *in dubio pro reo*, σύμφωνα με την οποία σε περίπτωση αμφιβολιών ως προς την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου, αυτή πρέπει να ερμηνεύεται υπέρ του κι ούτος να απαλλάσσεται. Το τεκμήριο της αθωότητας αποκλείει οι αμφιβολίες περί της ενοχής να λειτουργούν εις βάρος του κατηγορουμένου. Η ανάγκη διαφύλαξης του κοινωνικού συνόλου από το έγκλημα, δίνει σαφώς το προβάδισμα στην ανάγκη προστασίας των ατομικών ελευθεριών, η οποία και υπερτερεί. Άλλωστε, «*satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis quam innocentem damnari*»⁷². Υπέρ του κατηγορουμένου λειτουργεί η αμφιβολία τόσο σχετικά με την τέλεση ή μη του αποδιδόμενου αδικήματος, αλλά και η αμφιβολία σχετικά με την συνδρομή ή μη λόγου εξάλειψης του αξιοποίνου, του αδίκου και του καταλογισμού⁷³. Σε περίπτωση, επομένως, αμφιβολίας ως προς την συνδρομή κατάστασης άμυνας ή ανάγκης, το δικαστήριο οφείλει να αποφανθεί υπέρ του κατηγορουμένου και να εκδόσει απαλλακτική απόφαση, ενώ περαιτέρω το δικαστήριο οφείλει να αναγνωρίζει

It does, however, require the Contracting States to remain within certain limits in this respect as regards criminal law(...)».

⁷⁰ Ανδρουλάκης Ν., «Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης», Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2020, σ. 239.

⁷¹ EU, «Key issues of the right to presumption of innocence», διαθέσιμο στο: [3 Key issues of the right to presumption of innocence.pdf](#).

⁷² Ρήση του ρωμαίου αυτοκράτορα Τραϊανού, η οποία σημαίνει «Είναι προτιμότερο να αφευθεί ατιμώρητη η πράξη του ενόχου, παρά να καταδικαστεί ένας αθώος».

⁷³ Ανδρουλάκης Ν., «Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης», Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2020, σ. 235, 240 – 243.

στον κατηγορούμενο ελαφρυντικά ή την ανικονότητά του προς καταλογισμό σε περίπτωση αμφιβολίας προς τούτο.⁷⁴

Σε συνέχεια των ανωτέρω, καθίσταται ευλόγως αντιληπτό ότι για την διαπίστωση της τήρησης θεμελιωδών αρχών της ποινικής δίκης, όπως είναι εκείνη της *in dubio pro reo*, αλλά και των επιταγών του τεκμηρίου της αθωότητας, και δη εκείνης σχετικά με το βάρος απόδειξης, κρίνεται επιβεβλημένη η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων. Το δικαστήριο οφείλει κατά την έκδοση μίας καταδικαστικής απόφασης να αιτιολογεί ειδικώς όλα τα αποδειχθέντα επί των οποίων θεμελιώθηκε η αντικειμενική υπόσταση ενός εγκλήματος και κατ' επέκταση η δικαστική κρίση⁷⁵, δεν υποχρεούται δε προς τούτο στην περίπτωση των αθωωτικών αποφάσεων⁷⁶. Η υποχρέωση αυτή θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργεί παράλληλα κι ως αντιστάθμισμα προς την αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων από τον ποινικό δικαστή. Ο κατηγορούμενος θα πρέπει να είναι σε θέση να ελέγξει όλα εκείνα τα αποδεικτικά στοιχεία και πραγματικά περιστατικά που έλαβε υπόψη του ο δικαστής, τα οποία κρίθηκαν ικανά να ανατρέψουν το τεκμήριο της αθωότητας.

Η άμεση κι αναπόσπαστη σχέση του τεκμηρίου της αθωότητας με την κατανομή του βάρους απόδειξης και την αρχή της *in dubio pro reo* αναδείχθηκε και πάλι στην απόφαση του ΕΔΔΑ επί της υπόθεσης Καρακασίδης κατά Ελλάδος της 16/12/2025. Με την εν λόγω απόφασή του το ΕΔΔΑ υπενθύμισε ότι η χρήση τεκμηρίων ενοχής, και δη η θεμελίωση της ενοχής αποκλειστικά στη χρήση τεκμηρίων, αντιστρέφει ανεπίτρεπτα το βάρος της απόδειξης, το οποίο και φέρει η κατηγορούσα αρχή, θίγοντας έτσι

⁷⁴ Σαββίδης Ν., «Το τεκμήριο της αθωότητας στην ποινική διαδικασία υπό το πρίσμα της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Αρείου Πάγου- Επίκαιρα ζητήματα σχετικά με το «βάρος απόδειξης» στην ποινική δίκη, την αρχή *in dubio pro reo* και την ανάγκη αιτιολογημένης απόρριψης (μόνο;) των «αυτοτελών ισχυρισμών»», ΠοινΔικ 12/2023, σ. 1299.

⁷⁵ Ανδρουλάκης Ν., «Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης», Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2020, σ. 244.

⁷⁶ Ανδρουλάκης Ν., «Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης», Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2020, σ. 530.

το τεκμήριο της αθωότητας στον πυρήνά του. Δεν απαγορεύει τη χρήση κι αξιοποίηση των εν λόγω τεκμηρίων, αλλά κρίνει ότι αυτά δεν δύνανται να υποκαταστήσουν το βάρος απόδειξης το οποίο φέρει η κατηγορούσα αρχή και ουδέποτε ο κατηγορούμενος, υπέρ του οποίου πρέπει να λειτουργεί η οποιαδήποτε αμφιβολία, σύμφωνα με τις επιταγές της αρχής της *in dubio pro reo*⁷⁷.

Η αρχή της *in dubio pro reo* δεν ταυτίζεται με το τεκμήριο της αθωότητας καθ' ολοκληρίαν⁷⁸, θεωρώ δε πως αποτελεί απλώς μία ειδικότερη έκφανση αυτού. Το τεκμήριο της αθωότητας είναι σαφώς ευρύτερο καλύπτοντας όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας. Αντιθέτως, η αρχή της «σε περίπτωση αμφιβολίας υπέρ του κατηγορουμένου» αφορά απλώς εκείνο το στάδιο λήψης της οριστικής απόφασης, κατά το οποίο, δεδομένου ότι αυτό καλύπτεται από το τεκμήριο της αθωότητας, τυγχάνει εφαρμογής η εν λόγω αρχή.

IV. Η Εμφάνιση των υπόπτων και των κατηγορουμένων

Μέσω της Οδηγίας (ΕΕ) αναγνωρίστηκε κι μία επιπλέον πτυχή του τεκμηρίου της αθωότητας, η οποία δεν έχει μέχρι στιγμής εκτεθεί στην παρούσα, κι αφορά την απαγόρευση δημόσιας εμφάνισης των υπόπτων και κατηγορουμένων σαν αυτοί να είναι ένοχοι. Η διάταξη αυτή υποχρεώνει τα κράτη μέλη να λαμβάνουν κάθε αναγκαίο μέτρο προς διασφάλιση της μη εμφάνισης των υπόπτων και των κατηγορουμένων ως ένοχων ενώπιον του δικαστηρίου ή δημοσίως μέσω της χρήσης μέτρων σωματικού περιορισμού. Αποσκοπεί στην προστασία των προσώπων αυτών από την αυθαίρετη χρήση μέτρων σωματικού περιορισμού, όπως χρήση χειροπέδων, γυάλινων κελιών, πέδων ποδιών κλπ, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην σκέψη 20 του προϊμίου.

⁷⁷ ΕΔΔΑ, Καρακασίδης κατά Ελλάδος, 16 Δεκεμβρίου 2025.

⁷⁸ Ανδρουλάκης Ν., «Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης», Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2020, σ. 237.

Ακόμη, στην σκέψη 21 αναφέρεται ότι θα πρέπει να αποφεύγεται οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι να εμφανίζονται δημοσίως ή ενώπιον του δικαστηρίου με στολή φυλακισμένου, προκειμένου να μην εκλαμβάνονται τα πρόσωπά αυτά ως ένοχα.

Ωστόσο, η προστασία που παρέχει η παράγραφος 1 του άρθρου 5 δεν είναι απόλυτη, αλλά συνοδεύεται από ορισμένες εξαιρέσεις. Πιο συγκεκριμένα, η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου προβλέπει ότι τα κράτη μέλη δύνανται να επιβάλλουν μέτρα σωματικού περιορισμού, εφόσον αυτά επιβάλλονται για λόγους ασφαλείας, για αποτροπή φυγοδικίας, αλλά και για αποτροπή επαφής των κατηγορουμένων με τρίτα πρόσωπα, όπως για παράδειγμα με μάρτυρες ή με τα ίδια τα θύματα. Η επιβολή των εν λόγω μέτρων θα πρέπει να είναι πράγματι αναγκαία, η αναγκαιότητα δε θα πρέπει να εξετάζεται για κάθε περίπτωση χωριστά, βάσει συγκεκριμένων κι εξατομικευμένων κινδύνων που απορρέουν από τον κάθε φορά ύποπτο ή κατηγορούμενο⁷⁹.

Η διάταξη του άρθρου 5 της Οδηγίας κατ' ουσίαν τυποποίησε για πρώτη φορά νομολογιακό προηγούμενο του ΕΔΔΑ σχετικά με την εν λόγω πτυχή του τεκμηρίου της αθωότητας, ήτοι με την μη εμφάνιση των κατηγορούμενων ωςάν είναι ένοχοι. Το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι η εμφάνιση ενός κατηγορουμένου ενώπιον του δικαστηρίου με ρουχισμό φυλακισμένου δύναται ευλόγως να δημιουργήσει σύγχυση στο κοινό και την πεποίθηση ότι το πρόσωπο αυτό πράγματι είναι ένοχο, κατά προφανή παραβίαση των επιταγών του τεκμηρίου της αθωότητας. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, μόνο κατ' εξαίρεση είναι

⁷⁹ Cras S., Erbeznik A., «The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial», Eucriim, 2016, διαθέσιμο στο: [The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial - eucriim](#).

επιτρεπτή η χρήση μέτρων σωματικού περιορισμού, υπό την προϋπόθεση ότι πάντοτε τηρείται η αρχή της αναλογικότητας⁸⁰.

Η διάταξη του άρθρου 5 της Οδηγίας διαμορφώθηκε, επίσης, υπό την επιρροή της νομολογίας του ΕΔΔΑ σχετικά με την απαγόρευση των βασανιστηρίων και την απάνθρωπη κι εξευτελιστική μεταχείριση. Στην υπόθεση *Svinarenko και Slyadnev κατά Ρωσίας*⁸¹, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η αδικαιολόγητη χρήση μεταλλικών κλουβιών παραβιάζει κατάφωρα το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ. Ωστόσο, πέραν της σχέσης των μέτρων σωματικού περιορισμού με την απαγόρευση της απάνθρωπης κι εξευτελιστικής μεταχείρισης, υφίσταται κι άρρηκτη σύνδεση με το τεκμήριο της αθωότητας, καθώς η χρήση των εν λόγω μέτρων φυσικού περιορισμού δημιουργεί αυτόματα την εντύπωση ενοχής του προσώπου, η οποία αυτή προδιαμορφωμένη εντύπωση πρέπει να αποφεύγεται κατά το μέτρο του δυνατού. Μάλιστα, το ίδιο το ΕΔΔΑ έχει διαπιστώσει την σύνδεση μεταξύ απάνθρωπης μεταχείρισης και παραβίασης του τεκμηρίου της αθωότητας στην ανωτέρω απόφασή του, στην οποία ειδικότερα έκρινε ότι *«το γεγονός ότι η επίμαχη μεταχείριση (κράτηση υπόπτων και κατηγορουμένων σε μεταλλικά κλουβιά) έλαβε χώρα στην αίθουσα του δικαστηρίου στο πλαίσιο της δίκης του προσφεύγοντος ενεργοποιεί την αρχή του τεκμηρίου της αθωότητας στις ποινικές διαδικασίες ως ένα από τα στοιχεία της δίκαιης δίκης»*⁸².

Η υπό κρίση Οδηγία, εμπνευσμένη από την νομολογία του ΕΔΔΑ, πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα, καθιστώντας απολύτως σαφές ότι τα εν λόγω μέτρα σωματικού περιορισμού συνιστούν, όχι μόνο παραβίαση του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ, σχετικά με την απαγόρευση της απάνθρωπης κι εξευτελιστικής

⁸⁰ Αγάθος Χ, «Η ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας κατά την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343. Συστηματική Προσέγγιση και ενσωμάτωση στην εσωτερική έννομη τάξη», Διπλωματική Εργασία, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2022, σ. 53.

⁸¹ ΕΔΔΑ, *Svinarenko και Slyadnev κατά Ρωσίας*, 17 Ιουλίου 2014.

⁸² *Cras S., Erbeznic A.*, «The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial», *Eucrim*, 2016, διαθέσιμο στο: [The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial - eucrim](#).

μεταχείρισης, αλλά και παραβίαση του τεκμηρίου της αθωότητας, ειδικά όταν επιβάλλονται άνευ αιτιολόγησης και χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ειδικότερες περιστάσεις της κάθε υπόθεσης⁸³.

V. Δικαίωμα Σιωπής και Μη Αυτοενοχοποίησης

Τα δικαιώματα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης συνιστούν μία επιπλέον εγγύηση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και είναι άμεσα συνδεδεμένα με το τεκμήριο της αθωότητας, εξ' ου και κατοχυρώνονται ρητώς από τον ενωσιακό νομοθέτη στο άρθρο 7 της υπό εξέταση Οδηγίας, ως ειδικότερες πτυχές του. Επισημαίνεται ωστόσο ότι κατά το ΕΔΔΑ, τα εν λόγω δικαιώματα δεν αναγνωρίζονται ως ειδικότερες πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας, παρά μόνο εντάσσονται στο πλαίσιο της αρχής της δίκαιης δίκης.⁸⁴

Η άποψη αυτή ενσωματώνεται στην Οδηγία με την υπ' αριθμόν 24 σκέψη του προοίμιου, η οποία ορίζει συγκεκριμένα ότι «Το δικαίωμα σιωπής είναι μία σημαντική πτυχή του τεκμηρίου της αθωότητας και θα πρέπει να χρησιμεύει ως προστασία από την αυτοενοχοποίηση», καθώς και με την υπ' αριθμόν 28, κατά την οποία «Η άσκηση του δικαιώματος σιωπής ή του δικαιώματος μη αυτοενοχοποίησης δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται εναντίον του υπόπτου ή κατηγορουμένου και δεν θα πρέπει να θεωρείται από μόνη της απόδειξη ότι το εν λόγω πρόσωπο έχει διαπράξει τη συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη(...)».

⁸³ Fair Trials, «EU Directive on the presumption of innocence: Implementation Toolkit», 2017, διαθέσιμο στο: [Presumption-of-Innocence-Toolkit_2.pdf](#).

⁸⁴ ΕΔΔΑ, Heaney and McGuinness κατά Ιρλανδίας, 21 Δεκεμβρίου 2000, σκ. 40: «The Court recalls its established case-law to the effect that, although not specifically mentioned in Article 6 of the Convention, the rights relied on by the applicants, the right to silence and the right not to incriminate oneself, are generally recognised international standards which lie at the heart of the notion of a fair procedure under Article 6.(...). In this sense the right in question is closely linked to the presumption of innocence.(...)».

Η μεταξύ τους σχέση συνάγεται επιπλέον κι από το ίδιο το περιεχόμενο του τεκμηρίου της αθωότητας, το οποίο έχει χαρακτήρα αρνητικό, ήτοι συνίσταται στο ότι ο κατηγορούμενος δεν είναι υποχρεωμένος να αποδείξει την αθωότητά του, ούτε δε να αντικρούσει την εις βάρος του κατηγορία, έχοντας επομένως το δικαίωμα να σιωπήσει και να μην επιβαρύνει την ήδη δυσμενή του θέση. Επομένως, το τεκμήριο της αθωότητας όχι μόνο επιτρέπει στον κατηγορούμενο να μην προσκομίσει στοιχεία αποδεικτικά της αθωότητάς του, αλλά του εγγυάται, επιπλέον, ότι η παντελής αδράνειά του δεν θα ληφθεί υπόψη εναντίον του. Η σιωπή του δεν επιτρέπεται να αντιμετωπιστεί ως τεκμήριο της ενοχής του, ούτε δε εκείνος μπορεί να εξαναγκαστεί να καταθέσει, φοβούμενος την τυχόν δυσμενή μεταχείρισή του⁸⁵.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από την ανωτέρω, συνοπτική μεν, ανάλυση του τεκμηρίου της αθωότητας και εστιάζοντας σε ορισμένες μόνο ειδικότερες πτυχές του, αντιλαμβανόμαστε ότι η κατοχύρωσή του είναι πολυεπίπεδη. Όπως είδαμε, αυτό, συνιστά μεν ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, κατοχύρωνεται δε ειδικότερα αφενός από την διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, η οποία ορίζει ότι *«παν πρόσωπον κατηγορούμενον επί αδικήματι τεκμαίρεται ότι είναι αθώον μέχρι της νομίμου αποδείξεως της ενοχής του»*, αφετέρου δε σε ενωσιακό επίπεδο από το άρθρο 48 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ διασφαλίζεται περαιτέρω με την θέσπιση της υπ' αριθμόν 343/2016 Οδηγίας του Ευρωκοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Το εννοιολογικό περιεχόμενο των δύο ως άνω διατάξεων της

⁸⁵ Τζουκόπουλος Α., «Το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης», Διπλωματική Εργασία, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2021, σ. 11.

ΕΣΔΑ και του Χάρτη, ως αυτό διεξοδικώς αναλύθηκε, ταυτίζεται, δυνάμει της διάταξης του άρθρου 52 παρ. 3 του τελευταίου.

Παράλληλα, υφίσταται άρρηκτη σύνδεση και μεταξύ της Οδηγίας (ΕΕ) 343/2016 με το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, η οποία Οδηγία ουσιαστικά ενσωμάτωσε σε ένα ενιαίο «τακτοποιημένο» κείμενο την νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας και τις ειδικότερες εκφάνσεις του. Η θέσπιση της εν λόγω Οδηγίας, εισάγοντας ένα ελάχιστο επίπεδο κοινών κανόνων, συμβάλλει στην ενίσχυση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών επί τω σκοπώ της καλύτερης εφαρμογής της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης και κατ' επέκταση την επίτευξη αποτελεσματικότερης δικαστικής συνεργασίας.

Όσον αφορά τα καθ' ημάς, καθοριστική κρίνεται η συμβολή του Ν. 4596/2019 με τον οποίο ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία (ΕΕ) 343/2016. Ωστόσο, ο εν λόγω νόμος έχει δικαιολογημένα επικριθεί, ιδίως όσον αφορά την πρακτική αποτελεσματικότητα των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων προστασίας. Από την ανωτέρω σχετική ανάλυση, διαπιστώνεται ότι εγείρονται σοβαρά ζητήματα αναποτελεσματικότητας. Μπορεί μεν με τον εθνικό αυτό νόμο, καθώς και με τα λοιπά ευρω-ενωσιακά νομοθετήματα, να σκιαγραφούνται και να προστατεύονται καίριες πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας, η προστασία δε αυτή φαίνεται μάλλον να είναι θεωρητική.

Ο μεγαλύτερος προβληματισμός εγείρεται αναφορικά με την διάταξη του άρθρου 7 του νόμου ενσωμάτωσης, η οποία διάταξη κάνοντας λόγο απλώς για «αγωγή αποζημίωσης», δεν επισύρει ουδεμία δικονομική συνέπεια σε περίπτωση παραβίασης του τεκμηρίου της αθωότητας. Μεγαλύτερη έμφαση θα έπρεπε κατά την γνώμη μου να έχει δοθεί στην επέλευση δικονομικών συνεπειών, ικανών πράγματι να ανατρέψουν την δυσμενή κατάσταση που δημιουργείται εις βάρος του θιγόμενου προσώπου από την εν λόγω παραβίαση.

Καταλήγοντας, ελπίζω ότι η παρούσα εργασία κατάφερε, έστω και συνοπτικά, να αναδείξει ορισμένες πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας. Παρά την αλληλένδετη σχέση μεταξύ ΕΣΔΑ – Ενωσιακού Δικαίου – Εθνικού Δικαίου και παρά την πολυεπίπεδη κατοχύρωση του τεκμηρίου της αθωότητας, αναμφισβήτητα υπάρχουν ακόμη ορισμένα κενά, τα οποία έγκεινται στην αποτελεσματική δικαστική προστασία από ενδεχόμενες παραβιάσεις. Αναγνωρίζω, ωστόσο, ότι κάθε κεκτημένο παγιώνεται σταδιακά, για τον λόγο αυτό είμαι αρκετά αισιόδοξη για το μέλλον. Ο βασικότερος προβληματισμός μου δεν περιστρέφεται τόσο γύρω από την πρόβλεψη ή μη αποτελεσματικών ενδίκων μέσων από τον εθνικό νομοθέτη, άλλωστε αυτό είναι κάτι που ανά πάσα στιγμή δύναται να αλλάξει, ελπίζοντας όμως να μην χρειαστούν πολλές καταδίκες από το ΕΔΔΑ ακόμα. Ο βασικός μου προβληματισμός αφορά κυρίως το γεγονός ότι η αποτελεσματικότερη προστασία του τεκμηρίου της αθωότητας απαιτεί τελικά πολύ περισσότερο την αλλαγή νοοτροπίας, ήτοι απαιτεί από εμάς να επιλέξουμε εκείνη την νοοτροπία, η οποία αναμένεται να μας απαλλάξει από την στασιμότητα και να μας οδηγήσει στην εξέλιξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία – Αρθρογραφία

Αγάθος Χ. (2022), *Η ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου της αθωότητας κατά την Οδηγία (ΕΕ) 2016/343. Συστηματική προσέγγιση και*

ενσωμάτωση στην εσωτερική έννομη τάξη, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Ανδρουλάκης Ι. (2000), *Κριτήρια της Δίκαιης Ποινικής Δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ* (Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα)

Ανδρουλάκης Ν. (1994), *Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης*, 2^η Έκδοση, Αθήνα- Κομοτηνή (Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα)

Αποστολίδου Ε. (2024), *Η αρχή της ne bis in idem και το τεκμήριο της αθωότητας στις φορολογικές διαφορές*, Διπλωματική Εργασία, Θράκη, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Δαγτόγλου Π. (2012), *Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα*, 4^η Έκδοση, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα

Ιωαννίδου – Στόγιου Σ. (2018), *Η Δέσμευση του Διοικητικού Δικαστή από τις Αποφάσεις των Ποινικών Δικαστηρίων στο Πεδίο των Φορολογικών Κυρώσεων*, Διπλωματική Εργασία, Θράκη, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Καϊάφα – Γκμπάντι Μ. και Θ. Παπακυριάκου (2019), *Στοιχεία Ενωσιακού Ποινικού Δικαίου*, 2^η Έκδοση, Αθήνα – Θεσσαλονίκη (Εκδόσεις Σάκκουλα)

Κανελλοπούλου Ε. (2011), *Το τεκμήριο της αθωότητας κατά την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Κωσταβάρα Β. (2009), *Η αρχή της υπαιτιότητας στο ελληνικό δίκαιο των φορολογικών διοικητικών κυρώσεων*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Λουκαδούνος Θ.Η (2023), *Η προβληματική της παρ. 6 του άρθρου 187 ΠΚ, με έμφαση στον αποκλεισμό της ανασταλτικής δύναμης της έφεσης*, ΠοινΔικ 1/2023

Μαρκούλης Π. (2021), *Πεδίο εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας*, Dikastiko.gr, 5 Φεβρουαρίου, Διαθέσιμο στο: [Παντελής Αντ. Μαρκούλης: Πεδίο εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας - Dikastiko.gr](#), (τελευταία πρόσβαση: 15 Νοεμβρίου 2025)

Μυλωνάς Ι. (1994), *Πτυχές του τεκμηρίου της αθωότητας*, Αθήνα- Κομοτηνή (Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα)

Παπαδαμάκης Α. (2021), *Τεκμήριο Αθωότητας και αρνητική περιρέουσα αρμόσφαιρα*, Ποινική Δικαιοσύνη 2/2021.

Παπαδαμάκης Α. (2023), *Θετικές επιδράσεις του τεκμηρίου της αθωότητας στην ερμηνεία του ΚΠΔ*, ΠοινΔικ 10/2023

Πρεβεδούρου Ε. (2015), *Η εφαρμογή της αρχής ne bis in idem στην περίπτωση σωρευτικής επιβολής διοικητικών κυρώσεων – Με αφορμή την απόφαση ΣΤΕ 1091/2015*, (Νομικές Συμβολές ΘΠΔΔ 6/2015 Έτος 8^ο)

Σαββίδης Ν. (2023), *Το τεκμήριο της αθωότητας στην ποινική διαδικασία υπό το πρίσμα της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Αρείου Πάγου- Επίκαιρα ζητήματα σχετικά με το «βάρος απόδειξης» στην ποινική δίκη, την αρχή in dubio pro reo και την ανάγκη αιτιολογημένης απόρριψης (μόνο;) των «αυτοτελών ισχυρισμών»*, Ποινική Δικαιοσύνη 12/2023

Σισιλιάνος Λ. Α. (2017), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Ερμηνεία κατ' άρθρο*, 2^η Έκδοση (Νομική Βιβλιοθήκη)

Τζουκόπουλος Α. (2021), *Το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης*, Διπλωματική Εργασία, Θράκη, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Τσόλκα Ό. (2011), Παρατηρήσεις στην απόφαση του ΕΔΔΑ, Υπόθεση Κώνστας κατά Ελλάδα, αρ. προσφ. 53466/07, 24.05.2011 (ΤοΣ)

Τσόλκα Ό. (2020), Άρθρο 48- Τεκμήριο Αθωότητας και Δικαιώματα Υπεράσπισης, σε Ε. Σαχπεκίδου και Χ. Ταγαράς (επιμ), Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα (Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη)

Τσόλκα Ό. (2020), Το τεκμήριο αθωότητας και η συμμετοχή του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία: επί της Οδηγίας 2016/343 ΕΕ και του εσωτερικού νόμου ενσωμάτωσης (κεφάλαιο Β' Ν. 4596/2019), σε 8^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Ποινικολόγων, Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης- Τάσεις και Προκλήσεις, Αθήνα (Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη)

Φλώρου Γ. και Φινοκαλιώτης Δ. (2019), Άρθρο 48- Τεκμήριο Αθωότητας και Δικαιώματα Υπεράσπισης, σε Β. Τζέμος (επιμ), Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ- Ερμηνεία κατ' άρθρο, Αθήνα (Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη)

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία –Άρθρογραφία

EU Directive on the presumption of innocence: Implementation Toolkit (2017), Fair Trials, Διαθέσιμο στο: [Presumption-of-Innocence-Toolkit 2.pdf](#) (τελευταία πρόσβαση 3 Ιανουαρίου 2026)

EU, *Key issues of the right to presumption of innocence*, διαθέσιμο στο: [3 Key issues of the right to presumption of innocence.pdf](#) (τελευταία πρόσβαση: 5 Ιανουαρίου 2026)

Steven Cras and Anze Erbeznik (2016), *The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial*, Eucrium, Διαθέσιμο στο [The](#)

[Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial - eucrim](#) (τελευταία πρόσβαση: 3 Ιανουαρίου 2026)

The Presumption of Innocence in International Rights and Criminal Law, Ebrary, Διαθέσιμο στο: [The presumption of innocence is mandatory: the relationship between the presumption of innocence and the burden of proof](#) (τελευταία πρόσβαση: 14 Δεκεμβρίου 2025)

Νομολογία

ΔΕΕ, C- 377/18.

ΔΕΕ, C- 498/2010.

ΔΕΕ, C- 89/2011.

ΕΔΔΑ (10 Φεβρουαρίου 2002), Sergey Zolotukhin κατά Ρωσίας.

ΕΔΔΑ (15 Δεκεμβρίου 2011), Al-Khawaja and Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

ΕΔΔΑ (17 Ιουλίου 2014), Svinarenko και Slyadnev κατά Ρωσίας.

ΕΔΔΑ (18 Μαρτίου 2009), Nerattini κατά Ελλάδος.

ΕΔΔΑ (19 Νοεμβρίου 2015), Mikhaylova κατά Ρωσίας.

ΕΔΔΑ (20 Ιουνίου 2001), Telfner κατά Αυστρίας.

ΕΔΔΑ (21 Δεκεμβρίου 2000), Heaney and McGuinness κατά Ιρλανδίας.

ΕΔΔΑ (23 Νοεμβρίου 2006), Jussila κατά Φινλανδίας.

ΕΔΔΑ (24 Απριλίου 2008), Ismoilov and others κατά Ρωσίας.

ΕΔΔΑ (24 Ιουλίου 2008), Melich and Beck κατά Τσεχίας.

ΕΔΔΑ (24 Μαΐου 2011), Konstas κατά Ελλάδος.

ΕΔΔΑ (25 Μαρτίου 1983), Minelli κατά Ελβετίας.

ΕΔΔΑ (26 Απριλίου 1979), The Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

ΕΔΔΑ (26 Ιουλίου 2011), Huseyn and Others κατά Αζερμπαϊτζάν.

ΕΔΔΑ (31 Μαΐου 2016), Mergen and others κατά Τουρκίας.

ΕΔΔΑ (7 Δεκεμβρίου 1976), The Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

ΕΔΔΑ (8 Ιουνίου 1976), Engel κλπ κατά Κάτω Χωρών.

ΕΔΔΑ(6 Δεκεμβρίου 1988), Barbera, Messegue and Jabardo κατά Ισπανίας.

ΕΔΔΑ, (10 Φεβρουαρίου 1995), Allenet de Ribemont κατά Γαλλίας.

ΕΔΔΑ (31 Ιανουαρίου 2023), Σαββαΐδου κατά Ελλάδος.

ΕΔΔΑ (16 Δεκεμβρίου 2025), Καρακασίδης κατά Ελλάδος

ΣυμβΠλημΑθ 195/2025.